

**Országos Tudományos
Diákköri Konferencia**

**TÖRÉSVONALAK ÉS VÁLASZTÓI ATTITŰDÖK
A MAGYAR POLITIKAI RENDSZERBEN – EGY
PRIMER KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS
TANULSÁGAI**

2015.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	2
1. Politikai ideológiák és elhelyezésük a kétdimenziós térben	3
2. 1. Hipotézisek.....	6
2. 2. A vizsgálat módja.....	6
3. Vizsgálati eredmények	8
3. 1. Pártok választóinak társadalmi háttere	8
3. 2. Pártok választóinak politikai-ideológiai attitűdjei.....	9
3.3. Választói attitűdök homogenitásának mérése.....	13
3.4. Pártok szavazótáborának strukturális közelsége-távolsága	14
3.5. A politikai polarizáció vizsgálata	17
3.6. A választási részvétel szociodemográfiai vonatkozásai	19
Függelék	23
Irodalomjegyzék.....	34

Bevezetés

Angelusz Róbert és Tardos Róbert 1990-2006 közötti, magyar lakosságra vonatkozó kutatásai rámutattak arra, hogy szoros kapcsolat van a társadalmi és a politikai tagolódás között (Angelusz, Tardos, 2000: 13.). Az egyes pártok szavazóközönségének társadalmi profilja és a pártok politikai jellege, vezetői elitjük arculatának alakulása hatnak egymásra, amelyben az előbbi tényező akár meghatározó is lehet. Ebből nem csak arra következtettek, hogy a pártokhoz való felsorakozást meghatározzák a társadalmi rétegződés alapvonalai, hanem arra is, hogy hosszabb távon azok a politikai erők maradhatnak életképesek, amelyek képesek magukat egy jellegadó társadalmi közegbe beágyazni, meghatározott milióket, érték- és érdekközösségeket a maguk nyelvén megszólítani.

A választópolgárok társadalmi tagolódása mellett a politikai tagolódás vizsgálata is jelentős információt ad a pártok kezébe a „választási piacon”. Ebben lehet fontos eszköz az angol szakirodalom által political compassnak nevezett diagram. Magyar fordításban a szakirodalom politikai pozíciógenerátornak, politikai térképnek, politográfának nevezi azt a kérdőíves felmérési módszert, amely egy teszt alapján veszi fel a válaszadók politikai-ideológiai pozícióját a konzervatív-liberális és a gazdasági bal-jobb tengelyek mentén. Dolgozatomban a válaszadók politikai-ideológiai attitűdjeinek ilyen módon való felmérését tűztem ki célul. Ezt a módszert eredményesebbnek vélem az ideológiai hovatartozás közvetlen megkérdezésénél. Tapasztalatok szerint ugyanis a választópolgárok csupán 75-85 százaléka tudja magát elhelyezni egy tízfokú bal-jobb skálán (Fábián, 2005: 219, 232.), és ebben az esetben feltételeztük, hogy tisztában vannak az összetett jelentéstartalmú (Körösenyi, 1994: 193-194.) bal-jobb dimenzióval, valamint még nem definiáltunk külön gazdaságpolitika és kulturális-ideológiai attitűdök alapján bal- és jobboldalt. A konzervatív-liberális fogalompár ismertsége még alacsonyabb (Körösenyi, 2012: 3.), ezt ritkábban is alkalmazzák Magyarországon a politikai-ideológiai azonosulás felmérésére. Az önbesoroláson alapuló közvetlen kérdezési módot azért sem tartottam előnyösnek, mert ez inkább a személyesen vállalt ideológiai identitásokat tárja fel, kevesebb lehetőséget ad a látens szemléletmódok, a „protoideológiák” feltárására és az új politikai formációk megjelenésének vagy a már meglévő pártok esetleges ideológiai irányváltásának előrejelzésére.

A választópolgárok szociodemográfiai hátterének, politikai-ideológiai helyzetének, pártpreferenciájának és választási részvételi szándékának egyidejű felmérése összetettebb vizsgálatokat is lehetővé tesz. Információ nyerhető az egyes pártok szavazótáborának szociodemográfiai jellemzőiről és politikai-ideológiai hovatartozásáról. Ami pedig szerintem még értékesebb információt jelent: vizsgálhatóvá válik a „hallgatag tömeg”, azaz a bizonytalan pártválasztók szociodemográfiai jellemzői és politikai-ideológiai attitűdjei. Ezen kívül a pártrendszer olyan fontos jellemzőiről is képet alkothatunk, mint amilyenek a törésvonalak és a polarizáció.

Dolgozatom legtöbb hipotézisét empirikus úton próbáltam bebizonyítani. Úgy vélem, hogy a matematika bevonása a politikatudományba több szempontból is hasznos: a modellezéshez nélkülözhetetlen pontosság segít a meggyőző és logikus érvelésben és további módszertani kölcsönzésekre ösztönözhet. A kutatási technikák átvételéhez nincs szükség engedélyre, a kölcsönzés pedig visszahathat annak a tudománynak a fejlődésére is, ahonnan az történt.

1. Politikai ideológiák és elhelyezésük a kétdimenziós térben

A politikai konfliktusokat Gabriel Almond szerint két csoportba sorolhatjuk. Megkülönböztetünk pragmatikus és ideologikus konfliktusokat, melyek eltérően hatnak a politikai tagoltság természetére. Pragmatikus konfliktusokról akkor beszélhetünk, ha különböző gazdasági-társadalmi funkciót ellátó csoportok között húzódnak ellentétek, melyek általában a javak és erőforrások elosztása körüli vitákban alakulnak ki. Ezek a materiális jellegű konfliktusok kölcsönös engedményekkel, kompromisszumokkal feloldhatóak. Ilyen például a munkavállalók és a munkaadók érdekképviselői szervei közötti viták (Almond, 1970).

Az ideológiai viták ezzel szemben nem orvosolhatóak materiális eszközökkel, ezek forrása rendszerint az egyének attitűdjeiben rejlik, abban, hogy az egyén hogyan vélekedik a „helyes” állami berendezkedésről. Mivel az ellentétek itt ideológiai, világnézeti jellegűek, a kompromisszumos megoldásra jutás esélye jóval kisebb. Ilyenek például a nehezen racionalizálható vallási és etnikai konfliktusok. Az ellentétek tárgya ebben az esetben nehezebben határozható meg, a cselekvés pedig sokszor érzelmek, benyomások, sérelmek és nem eszközök által vezérelt.

A leggyakrabban használt, hagyományok által meghatározott ideológiai dimenziók a baloldal és a jobboldal. Ez a felosztás filozófiai tradíciókra épül, amelyek meghatározzák az emberről, az államról és a társadalomról alkotott „helyes” képet (Enyedi, Körösi, 2004: 213.).

A jobboldali hagyomány alapja a konzervatív világkép. A konzervativizmus a racionális emberi cselekvés korlátait, a vallási, politikai és kulturális szokások és intézmények jelentőségét, tiszteletét hangsúlyozza. Úgy véli, hogy az emberek szellemi és fizikai képességeiket tekintve alapvetően nem egyenlők, így a társadalmi hierarchia szükségszerű. Az egyenlőségre törekvő kísérletek emiatt értelmetlenek. A modernitás értékeivel szemben a tradicionalista, a városi helyett a vidéki kultúra és értékek fontosságát hangsúlyozza. A kül- és védelmi politika tekintetében „keményvonalas” irányt képvisel. Az egyéni szabadságjogok terén (abortusz, eutanázia, halálbüntetés) a konzervatív álláspontot képviseli. A munkavállalókkal szemben a munkaadók érdekeit képviseli. Fontos eleme a tradicionalizmus, így a jobboldalhoz köthető a vallásfelekezeti alapon alapuló politika és a XX. századtól a nacionalista értékek is (Enyedi, Körösi, 2004: 214.).

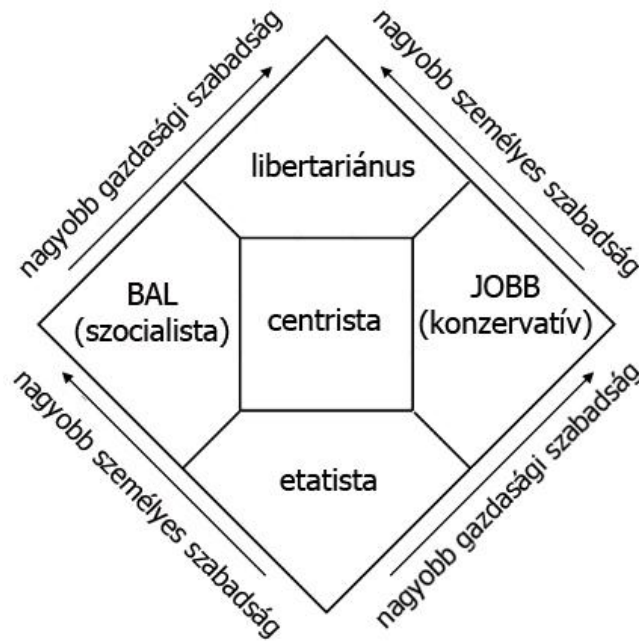
A baloldali tradíció jellemzői (Hayek, 1976) a racionalista világkép, a konstruktivista gondolkodásra való hajlam, a társadalmi fejlődésbe, a társadalom megjavíthatóságába vetett optimizmus és a politikai radikalizmus. Hisz az emberi jogok, a társadalmi egyenlőség kialakításának lehetőségében és létjogosultságában, a politikai és társadalmi demokrácia korlátlan kiterjeszthetőségében. Társadalmi kérdésekben a liberális álláspontot képviseli (abortuszhoz és eutanáziához való jog, halálbüntetés-ellenes). A vidék-város ellentétben a városi kultúra és a kozmopolita értékeket tartja lényegesnek, a munkaadó-munkavállaló ellentétben a munkavállalók érdekeit képviseli. Gyakran szoros kapcsolatot tart fenn a szakszervezetekkel, fontosnak véli a munkavállalók érdekeinek becsatornázását a döntéshozatal minél magasabb szintjeibe. Kül- és védelempolitika tekintetében a kortárs baloldalra gyakran a „puha” álláspont jellemző, ami a katonai kiadások csökkentését, a fegyverkezés visszaszorítását és a katonai beavatkozások elkerülésének szándékát jelenti. A bal- és jobboldal fontosabb jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze.

Konfliktusterületek	baloldal	jobboldal
Vallás	antiklerikális	klerikális
Etnikum/nyelv	nemzetközi	nemzeti
Város-vidék	városi	városi/vidéki
Osztály	munkavállaló	munkaadó
Állam gazdasági szerepe	aktívabb	passzívabb
Katonai védelem	„puhább”	„keményebb”
Társadalmi kérdések	„liberális”	„konzervatív”
	emberi jogok	(autoritás)

1. táblázat A bal- és jobboldal fő jellemzői (Enyedi, Körösi, 2004: 214.)

Fontos megjegyezni, hogy a bal- és jobboldal mellett, hogy a politikai nézetek összefüggő, hagyományok által meghatározott dimenziója, egyben kommunikációs kód is. Alkalmas arra, hogy adott kérdésekben eligazodást nyújtó konkrét politikai válaszokat adjon. A pártok közötti verseny logikája volt az, amely kikényszerítette, hogy a pragmatikus kérdéseket is minél nagyobb arányban ideológiai mezőben értelmezzék. Egy közös politikai kódrendszer segítségével a véges ismeretekkel és információkkal rendelkező választók könnyebben eligazodnak a pártok között. A politika bonyolult világa a bal és jobb bináris kategóriákkal a választók számára leegyszerűsödik, a pártok pedig a versenytársaiktól való különbözőségüket képesek általa kommunikálni. „Olcsóbb” a szavazó számára a bal-jobb ideológiai címke alapján pártot választani, mint begyűjteni a döntéshez szükséges összes információt. (Enyedi, Körösi, 2004: 214.)

Az egydimenziós politikai mező nagyban leegyszerűsítő logikája ugyanakkor megtévesztő, mert képes elrejtetni bizonyos konfliktusokat, racionális döntést igénylő helyzetekre irracionális megoldást nyújt. Eredeti funkciójával ellentétben bonyolíthatja is a kommunikációt, amire többen rámutattak. Kézenfekvő ezek közül az a vélekedés, amely szerint a különbséget kell tennünk gazdasági jellegű, az állam gazdasági szerepvállalásával, a szabad piacról alkotott nézetekkel kapcsolatos és az egyéni szabadságjogokra vonatkozó ideológiai konfliktusok között. A Nolan-diagram ilyen kétdimenziós koordináta-rendszerben helyezi el a politikai attitűdöket. A hagyományos, egydimenziós felosztáson kívül, mely a bal-jobb skálát jelenti, Nolan egy új tengelyt vezetett be, amely az etatista és libertáriánus sajátosságokat különbözteti meg. Az így létrejött kétdimenziós politikai tér segítségével részletes következtetéseket vonhatunk le a politikai ideológiák viszonyára vonatkozóan. Így például különbséget lehet tenni bal- és jobboldali libertáriánusok illetve bal- és jobboldali etatisták között. Más szempontból nézve léteznek libertáriánus baloldaliak és jobboldaliak, illetve etatista baloldaliak és jobboldaliak. Ebben a felosztásban a kommunisták és a fasiszták gazdasági értelemben baloldaliak, míg a személyes szabadságot tekintve etatisták. A libertáriánusok az ellenponton helyezkednek el: a piaci szabadság és a személyes szabadság fontosságát vallják.



1. ábra. Nolan-diagram: a kétdimenziós politikai tér felosztása¹

Nolan kétdimenziós rendszerét többen bírálták, mondván annak ellenére, hogy az egydimenziós sémához képest részletesebb rendezőelv a politikai ideológiákhoz, mégis sematikus és túlzottan leegyszerűsítő. A kritikák egy része arra irányult, hogy a bal-jobb és etatista-libertariánus tengelyek nem függetlenek egymástól. Azaz a szélesebb körű személyes szabadságjogok biztosítása szükségképpen együtt jár a gazdasági szabadság növelésével. Dolgozatomban ezért, egyebek mellett, azt is vizsgáltam, hogy van-e összefüggés a két tengely között, azaz meghatározza-e az egyén gazdaságpolitikai bal-jobb tengelyen elfoglalt pozíciója a konzervatív-liberális tengelyen mért pozícióját.

2. Minta és kutatási módszer

2. 1. Hipotézisek

A kutatásom során felállított hipotéziseket a Függelékben található 1. ábra foglalja össze, kiindulópontként ezért itt mindössze néhány főbb összefüggést ismertetek.

A kérdőív által gyűjtött adatok három fő csoportba sorolhatóak. Elsőként a válaszadók politikai-ideológiai attitűdjeit mérem fel, ezt követi a demográfiai háttér feltérképezése, végül pedig a pártpreferencia felvétele. Dolgozatomban szeretnék rámutatni arra, hogy a három adatscsoport összefügg egymással. A választópolgárok társadalmi profilja meghatározza, hogy milyen ideológiák mellett köteleződnek el tartósan, elmennek-e szavazni, kifejezve ezzel egyebek mellett a demokratikus rendszerbe és a demokratikus intézményekbe vetett bizalmukat. A választópolgárok életkora, iskolai végzettsége, neme és lakóhelyük típusa mind-mind meghatározó szerephez jutnak a választások kimenetelénél. Feltételezéseim realitására több szerző is rámutat (Angelusz, Tardos, 2000: 65-67.; Kmetty, Tóth, 2011: 82-83.), dolgozatomban azonban ezt annyiban továbbgondolom, hogy az összefüggések esetenként jobban leírhatóak más matematikai modellekkel.

Feltételezem, hogy az eredményeimből kialakított politikai térkép alkalmas arra, hogy átfogó képet kapjunk az egyes pártok szavazóbázisáról, a pártok szavazóbázisainak szociodemográfiai és politikai-ideológiai közelségéről, valamint a pártrendszer olyan meghatározó jellemzőiről, mint amilyenek a törésvonalak és a polarizáció.

Feltételezem továbbá, hogy a választópolgárok politikai-ideológiai attitűdjeinek homogenitása (mely eltér a rétegpártok és gyűjtőpártok esetében) mérhető a politikai térképen. A rétegpártok szavazóbázisának ideológiai profilja szűkebb, determináltabb, mint az ideológiailag sokszínűbb vagy semlegesebb választói bázissal rendelkező gyűjtőpártoké.

További hipotéziseket az empirikus eredményeim ismertetése után állítottam fel, ezek a vonatkozó fejezetekben találhatóak.

2. 2. A vizsgálat módja

Következtetéseimet egy 2014. február-szeptember között online elérhető kérdőíves vizsgálat eredményeire alapozom. Kérdőívem 5 demográfiai dimenzió (kor, nem, legmagasabb iskolai végzettség, lakóhely, lakóhely típusa) felvételezéséből és 40 kérdésből állt. A kérdések közül 20 az állam gazdasági szerepvállalására és a gazdasági verseny szabadságára, 20 pedig az egyéni szabadságjogokra vonatkozott. Végül a válaszadó pártpreferenciáját mértem fel. Elsősorban a 2014-es országgyűlési választás során parlamentbe jutott 9 párt szavazóbázisának felmérését céloztam meg. Ezek a Demokratikus Koalíció (DK), Együtt – a Korszakváltók Pártja (Együtt), Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz), Jobbik Magyarországért Mozgalom (Jobbik), Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP), Lehet Más a Politika (LMP), Magyar Liberális Párt (MLP), Magyar Szocialista Párt (MSZP), Párbeszéd Magyarországért (PM).

A kérdőívezés során a válaszadók kiválasztása esetlegesen, nem módszerszerűen történt, ezért a 3000 fős minta semmiképp nem tekinthető reprezentatívnak. A nagyszámú megkérdezett válaszai alapján ugyanakkor lehetőséget kaptam arra, hogy bizonyos háttérösszefüggések feltérképezésére kísérletet tegyek. A teljes mintából kvótás mintavétellel összeállítottam egy kisebb, 250 fős mintát, amely ugyan kis elemszámú, de már közelebb áll a reprezentativitás követelményeihez. Ehhez első lépésben a KSH 2011-es népszámlálási adataiⁱⁱ alapján kialakítottam egy hipotetikus mintát (lásd Függelék 1. táblázata), amely nem, kor, lakóhely és legmagasabb iskolai végzettség alapján reprezentálja a magyar lakosságot. A

kvóták kiválasztását költségvetési korlátok, differenciálhatósági és elérhetőségi szempontok indokolták.

Az online kérdőívre mutató hivatkozástⁱⁱⁱ különféle közösségi oldalakon (Facebook, Twitter, felvi.hu fórum, stb.) népszerűsítettem, valamint körlevélben küldtem ki az ismerőseimnek. Az internetes megkeresés előnyösnek bizonyult, mert sokan, akik személyesen elutasították volna a válaszadást, az internet által biztosított teljes anonimitás mellett kitöltötték a kérdőívet. Az adatokat SPSS, Microsoft Excel, Origin és Visual Basic programok segítségével értékeltem ki.

3. Vizsgálati eredmények

3. 1. Pártok választóinak társadalmi háttere

A választók objektív jellemzők szerinti megoszlását leíró statisztikai módszerek segítségével vizsgáltam, melynek során az egyes változók szerepe konkrétan meghatározhatóvá vált.

A pártokra vonatkozó megállapításaim (lásd Függelék 2. táblázata) a következők. Az Együtt – a Korszakváltók Pártja, az LMP és a PM esetében a magas iskolai végzettség és a városi lakóhely látszik a szavazótábor az átlagostól leginkább megkülönböztető tényezőnek. A Jobbik esetében a vidéki kisvárosi és falusi lakóhely szerepe emelkedik ki. Emellett fontos szelekciós ismérv a férfiak magasabb aránya, s az átlag alatti életkor is jelentős tényező. Az MSZP szavazóbázisára a magas átlagos életkor jellemző. Ez összefügghet azokkal a vizsgálatokkal (Angelusz, Tardos, 1995), amelyek szerint a parlamenti pártok közül az MSZP szavazóbázisán belül a legmagasabb az egykori MSZMP-tagok, és az előző rendszerhez pozitívan viszonyulók aránya. A Demokratikus Koalíció választóit szintén magas átlagéletkor jellemzi, amelyre részben magyarázatul szolgálhat, hogy a pártot az MSZP-ből kivált tagok alapították. A Fidesz szavazótáborának kiválogatódásában a vidéken élők átlagosnál magasabb aránya játszott a döntő szerepet, az életkor a vártnál kevésbé volt jelentős, amely a formáció gyűjtőpárt-jellegével magyarázható. Az átlagéletkor relatíve magas, amelyet a párt nevéből kiindulva nem várnánk, ugyanakkor a generációs jelleggel jól magyarázható. Jellemző még a Fidesz híveire, hogy az átlagosnál nagyobb arányban fordultak elő közöttük alacsony iskolai végzettségűek. A KDNP szavazóira az alacsonyabb iskolai végzettség és a falusi lakóhely jellemző. Támogatóinak átlagéletkora nem nevezhető megkülönböztető tényezőnek. Az összehasonlításból az MLP rétegpárt jellege jól kirajzolódik. Szavazóinak átlagéletkora a 9 vizsgált párt közül a legalacsonyabb. Fiatal pártként, elsősorban Budapestre fókuszált kampányt folytatva nem meglepő, hogy a támogatóinak többsége fővárosi lakos.

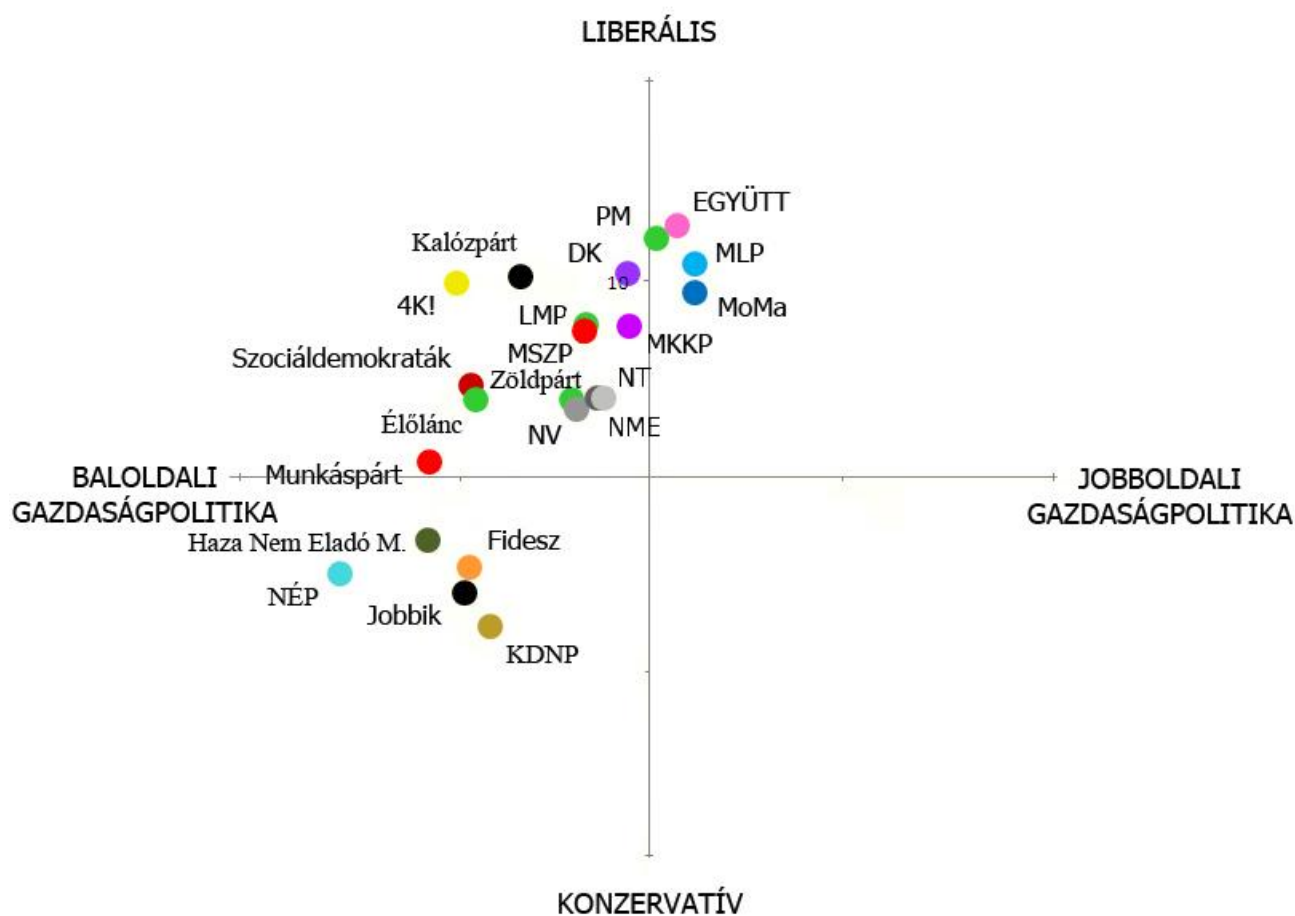
A vizsgálatok alapján arra lehet következtetni, hogy a pártok szavazótáborát a legmarkánsabban az erőforrás-dimenzió különíti el. Ez, az Angelusz–Tardos szerzők által használt dimenzió megmutatja, hogy a különböző erőforrásokhoz mennyire férnek hozzá az adott pártok szavazói (Angelusz, Tardos, 2000: 48-49.). Erőforrás alatt érthetünk iskolai végzettséget, személyes kulturális miliőt, anyagi helyzetet és a lakóhely típusát. Kutatásomban ezek közül az iskolai végzettségre és a lakóhelyre kérdeztem rá. E két tényező alapján az esetemben szűkebb paraméterekkel jellemzett erőforrás-dimenzió két markáns pólusa rajzolódott ki. Az egyik pólust az erőforrás-hiányos szavazótáborok képezik, amelyek tagjai legnagyobb arányban a KDNP, a Jobbik, a Haza Nem Eladó Mozgalom és a szavazói közül kerülnek ki. A pozitív póluson az LMP és a PM hívei foglalnak helyet. Az MSZP és a DK esetében a vidéki szavazók valamivel magasabb aránya csökkenti az erőforrások kumulálódását.

A lineáris korrelációs vizsgálataim arra következtettek, hogy szignifikáns kapcsolat van a válaszadók iskolai végzettsége, neme és a bal-jobb skálán elfoglalt helyzete között. A válaszadók konzervatív-liberális tengelyen mért pozíciója esetében pedig a lakóhely típusa, és a kitöltők neme volt legalább 5%-os szint mellett szignifikáns. Mindegyik esetben csak gyenge korrelációról beszélhetünk, amiből viszont még nem következik, hogy ne állhatna fenn a mennyiségek között más jellegű kapcsolat. A vizsgálatok sok esetben arra utaltak, hogy ez a más jellegű kapcsolat négyzetes összefüggés. Ez a sejtésem több esetben beigazolódott (lásd függelék 3-4. táblázatok). Mi következik ebből? A nőkről elmondható, hogy inkább a jobb-liberális attitűd jellemző rájuk, míg a férfiakra inkább a bal-konzervatív beállítottság. A nagyobb lélekszámú településeken élőkrol elmondható, hogy liberálisabbak, mint a községek

és a kisebb városok választópolgárai. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezőkhöz ideológiailag közelebb áll a jobboldali gazdaságpolitika.

3. 2. Pártok választóinak politikai-ideológiai attitűdjei

Kutatásom kiindulópontja a válaszadók politikai-ideológiai attitűdjeinek kétdimenziós koordináta-rendszerben való felvétele volt, amely a 2.2. pontban ismertetett eljárás alapján történt. Ebből meghatároztam az egyes pártok szavazótáborának gazdaságpolitikai és egyéni szabadságjogokra vonatkozó attitűdjeit (2. ábra).



2. ábra. Pártmiliók a két politikai tengellyel együttesen leképzett politikai térben (saját készítésű ábra).

Az első szembetűnő dolog az ábrán, hogy a pártok túlnyomó többsége a négyosztatú tér baloldali térfelére esik, míg a jobboldali két negyedben jóval kisebb számban találunk pártokat. Hasonló kép rajzolódik ki az egyes válaszadók pozícióiból (Függelék 5-6. ábrák). Eszerint a választók túlnyomó többsége baloldali, azon belül is inkább konzervatív. A jobboldali-liberális negyedbe sokkal kevesebb válaszadó esik, a jobboldali-konzervatív negyed pedig szinte üres. Az elsőre szokatlanul tűnő eredmény, miszerint Magyarországon a választópolgárok túlnyomó része baloldali, több különböző gondolatmenettel magyarázható.

Az egyik lehetőség (Enyedi, Körösi, 2004, 254.), hogy kisebb magyarázó erőt tulajdonítunk a bal-jobb identitásban a gazdaságpolitikai tengelynek. Feltételezzük, hogy a magyarországi politikai palettának megvan az a sajátossága, hogy eltérően a legtöbb nyugat-európai országtól, a baloldal és jobboldal elsődlegesen konzervatív-liberális dimenziót jelent, és semmilyen módon nem utal a gazdasági pozícióra. A későbbiekben kitérek arra, hogy miért nem találok meggyőzőnek ezt az érvelést.

A második lehetőség, hogy újra kell gondolnunk a bal-jobb fogalmát. Körösi szerint a baloldal és jobboldal definíciójának több szintje van (Körösi, 1994, 193-194.). Ezek közül a legalapvetőbb szint a két alapvető világnézeti és politikai tradíció, valamint politikai tábor a XIX-XX. századi európai politikában. A fogalompár második szintjét a hosszabb távú, de mégiscsak egy történeti korszakra jellemző konfliktusok alkotják, míg a harmadik szintet a mindennapi konfliktusok, a bal- és jobboldali pártok támogatása jelenti. Ez utóbbi felfogás világít rá leginkább a bal- és jobboldal politikai kódrendszer funkciójára, miszerint mércéül szolgál a pártok politikai beállítottságának, egymáshoz való viszonyának. Ez ugyanakkor felveti a bal- és jobboldal relativizálhatóságát. Elképzelhetővé teszi, hogy a bal- és jobboldal nem a pártok abszolút politikai beállítottságán alapul, hanem sokkal inkább a formációk egymáshoz való viszonyának mércéje. Ez a gondolatmenet egy sor újabb politikai-filozófiai problémát vet fel, amelyek tárgyalására dolgozatomban nem térek ki.

A harmadik lehetőség, hogy elfogadjuk a kutatási eredményeimet és az ebből következő tényt, hogy Magyarország polgárainak döntő része gazdaságpolitika tekintetében baloldali attitűdökkel rendelkezik, valamint magyarázatot adunk erre. Az alábbiakban emellett a lehetőség mellett fogok érvelni. Feltételezem, hogy az általam mért baloldali dominancia oka a magyar politikai kultúra sajátosságaiban keresendő. Magyarország egy fiatal demokrácia, a nyugat-európai országokhoz viszonyítva, jelentősebb demokratikus hagyományok és hosszabb idő alatt kikristályosodott demokratikus intézményrendszer nélkül. A rendszerváltást követően inkább ideológiai, mintsem gazdasági kérdések álltak a pártok küzdelmének középpontjában. Így aztán nem meglepő, hogy a „létező szocializmus” négy évtizedét követően a társadalom többsége baloldali gazdasági preferenciákkal rendelkezik, igénye van a paternalista államra, az erős szociális hálóra, a piacgazdaság torzító elemeit kompenzáló közvetlen állami beavatkozásokra^{iv}. A baloldali dominancia egy másik oka lehet a 2008 óta tartó, a vártakkal szemben elhúzódó gazdasági válság, amely növekvő munkanélküliséggel, a létbizonytalanság és a szegénység növekedésével járt, és a hatásai még ma is jelen vannak magas devizában való eladósodás, jelentős lakossági közműtartozások formájában. Harmadik lehetséges ok a nemzetközi összehasonlításban is gyenge hazai civil szféra, a vállalkozói motiválatlanság^v, a növekvő cégfelszámolások, végelszámolások és csődök^{vi}, megtorpanó vállalkozói hitelezés^{vii}, európai összehasonlításban is magas vállalkozói adóterhek^{viii}.

Egy másik szembetűnő dolog a 2. ábrán az az „ellentmondás”, hogy a Magyarországon „baloldali” jelzővel illetett pártok (DK, Együtt – a Korszakváltók Pártja, MLP, MSZP) a politikai térkép jobb oldalára kerültek, míg a „jobboldalinak” titulált pártok (Fidesz, KDNP, Jobbik) a térkép bal oldalára. Ez az „ellentmondás” azonban csak részleges: magyarázható azzal, hogy az előbbi pártok támogatói jellemzően a jobboldali, míg utóbbiak többnyire, de nem feltétlen a baloldali gazdaságpolitikát támogatják. A közbeszéd viszont ennél tágabb értelemben használja a bal és jobb jelzőt, bevonva olyan alapvetően nem gazdaságpolitikai kérdéseket (például vallási és etnikai konfliktusokat), amelyeket a kétdimenziós térkép a konzervatív-liberális tengely mentén értelmez. Ami tehát vizsgálatra érdemes az az, hogy miért folytatnak Magyarországon jobboldali gazdaságpolitikát a „baloldali” pártok. És fordítva: miért folytatnak baloldali gazdaságpolitikát a „jobboldalinak” nevezett pártok. Másképp megfogalmazva: miért tekintjük baloldalinak a jobboldali

gazdaságpolitikát folytató pártokat és miért mondjuk jobboldalinak a baloldali pártokat? Ezen kérdések megválaszolása messze túlmutat a dolgozatom terjedelmi korlátain, így nem célom választ adni rájuk, minden esetre úgy vélem ez egy vizsgálatra különösen érdemes felvetés. Kiindulópontul szolgálhat a magyar pártrendszer vizsgálata éppúgy, mint a pártok ideológiai karaktere vagy a nemzetgazdasági szempontok. Utóbbira példa a Fidesz-KDNP által bevezetett egykulcsos személyi jövedelemadó, amely egy jellemzően jobboldali gazdaságpolitikai lépés volt a jobboldalinak titulált párt részéről, tehát konzisztens lépés volt. A sokak által „szélsőjobboldalinak” nevezett Jobbik viszont inkonzisztens módon a kezdettől ellenezte a lépést, helyette egy baloldali gazdaságpolitikai megoldást, a korábbi többsávos adórendszer mellett érvelt.

Egy újabb szembetűnő jelenség vizsgálata a 2. ábrán közelebb vihet az okok feltárásához. Látható, hogy szoros korreláció ($R=0,63$; $N=250$; $P<0,0001$) van az állampolgárok bal-jobb és konzervatív-liberális tengelyen elfoglalt pozíciója között. Ez azt jelzi, hogy Magyarországon a bal-jobb skálán értelmezhető kérdések összekapcsolódnak a konzervatív-liberális skálán magyarázott konfliktusokkal, vagyis a pártok sorrendje a konzervatív-liberális és a bal-jobb tengelyen haladva közel azonos. Emiatt nem értek egyet Körösenyi feljebb már idézett véleményével, miszerint a baloldalisághoz vagy jobboldalisághoz Magyarországon nem társul egyértelműen meghatározott gazdasági pozíció (Enyedi, Körösenyi, 2004: 253-257.). Attól, hogy Magyarországon egy párt baloldali vagy jobboldali jellege elsősorban a kulturális-ideológiai kérdésekben megjelenő álláspontján alapul, még nem következik, hogy a gazdaságpolitikai kérdések semmilyen befolyást sem gyakorolnak a hovatartozására. Elképzelhető ugyanis, hogy a gazdaságpolitikai kérdések látens módon kulturális-ideológiai konfliktusokként jelennek meg. Például a rendszerváltást követően a privatizáció, jelenleg pedig a munkanélküli segélyezési rendszer, az állam stratégiai vállalatokban való tulajdoni hányadának növelése, a külgazdasági és külpolitikai döntéshozatal integrációja, a földvásárlásra vonatkozó jogszabályok mind-mind olyan kérdések, amelyek nem mentesek etnikai, nemzetpolitikai, kisebbségpolitikai, esetenként vallási vitáktól.

A bal-jobb és konzervatív-liberális tengelyek közötti szoros kapcsolat abból a szempontból is érdekes, hogy rámutat a hazai pártrendszer ideológiai sajátosságaira. Míg Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a baloldali gazdaságpolitikát folytató pártok szabadságjogi és kulturális kérdésekben jellemzően liberális álláspontot képviselnek, addig a magyar jobboldali pártokra a konzervativizmus jellemző.

A jelenlegi (2014. október) parlamenti pártok helyzetét vizsgálva a 2. ábráról az is leolvasható, hogy két markáns pólusba tömörülnek a formációk: a liberális és jobb pólust az MSZP, LMP, DK, PM, Együtt és MLP szavazói alkotják hasonló ideológiai-politikai nézetekkel rendelkező bázist alkotva. A másik távoli póluson a Fidesz, a KDNP és Jobbik egymáshoz ideológiailag ugyancsak közel eső választói koncentrálnak. A politikai-ideológiai pozíciók „sűrűségének” és „eloszlásának” elemzése további, a magyar pártrendszer polarizációjára irányuló, vizsgálatok kiindulópontja lehet.

A 2. ábrán érdemes még megfigyelni a bizonytalan szavazók pozícióját. Látható, hogy mindhárom csoportjuk (nem válaszol, nem menne el, nem tudja) origóhoz közel eső ideológiailag semleges pozíciót vesz fel. Relatív helyzetüket tekintve viszont közelebb helyezkednek el a jobb-liberális pártok alkotta pólushoz, vagyis feltételezhető, hogy elsősorban olyan választópolgárokról van szó, akik liberálisok és a jobboldali gazdaságpolitika támogatói. Többségük nem támogatja viszont az ideológiailag hozzá közel eső pártokat. Ez magyarázható a „baloldal” 2006 ősze óta tartó személyi, hitelességi és kormányképességi válságával, az új baloldali pártok ismeretlenségével, jelenleg nem túl jelentős szavazóbázisával. Az ábráról az is leolvasható, hogy a bizonytalanok a korrelációs

egyenes közelébe, a liberális-jobb és konzervatív bal pólusok közé esnek, ami arra utalhat, hogy igény lenne az eltérő ideológiákat vallók közötti párbeszédre, egyfajta ideológiai középútra, centrista nézetekre és ideológiamentes pragmatizmusra.

Nehézséget jelent a szélsőséges pártok^{ix} 2. ábrán való elhelyezése, ide sorolva például a Munkáspárt, a HNE és a Jobbik formációkat. Ezek a többnyire autoriter, radikálisan konzervatív, piacellenes pártok a konzervatív-liberális és a bal-jobb skálán is közel azonos pozíciót vesznek fel. Ennek az az oka, hogy esetükben más skálák használatára van szükség. A konzervatív-liberális skála mentén még viszonylag mérhető eltérést mutat a helyzetük, tehát ez a skála még viszonylag alkalmas a politikai térben való elhelyezésükre. A gazdasági bal-jobb tengely helyett azonban célszerű lenne bevezetni egy új, mérsékelt-radikális tengelyt. Ennek létjogosultságára Angelusz és Tardos is rámutat (Angelusz, Tardos, 2010: 4.).

A kutatásból világossá vált, hogy az értékválasztás gyenge hatással van a pártválasztásra. Több választópolgár szemében a konzervatív értékrend békésen megfér az MSZP-szimpátiával, mely pártot a közbeszéd az SZDSZ-el való egykori koalíciókötése miatt szociálliberális jelzővel is illet. Hasonló jelenség megfigyelhető más pártok támogatóinak esetében is. A Fidesz szavazóinak politikai-ideológiai attitűdjei ugyan erős homogenitást mutatnak, ugyanakkor a széles szavazótáboron belül előfordulnak a nyugat-európai országok neokonzervatív pártjainak értékrendjét vallók is. Ezek az attitűdök a szabad piac támogatásával jellemezhetők, ami eredményeim alapján a Fidesz-szavazók többségére nem jellemző. Mi következik ebből? Túl azon, hogy megkérdőjelezhető az állampolgárok politikai ismereteinek mélysége, az lehet a magyarázat, hogy a pártok más domináns törésvonalak, tematizált intézkedések (például rezsicsökkentés, dohánykoncessziók újraosztása, stb.) mentén szólítják meg szavazóikat, nem pedig értéképviselőlet alapján győzik meg a választókat. Ha a valóban tudatos értékválasztás határozná meg a pártszimpátiát, akkor a mérési eredményeimnek megfelelően a liberális pártok támogatottsága jóval magasabb, az MSZP támogatottsága alacsonyabb, míg a Jobbik támogatottsága magasabb lenne.

A pártválasztás hátterében további nem, vagy kevésbé értékorientációs motívumok is állhatnak. Ilyenek a tiltakozó, vagy idegen kifejezéssel protest szavazatok, amelyek nem valamely párt iránti elkötelezettséget mutatnak, hanem valamely pártok politikájának elutasítását, „büntetését” fejezik ki. Tisztán stratégiai érdekek és nem értékorientált viselkedés is állhat a nagy pártok támogatottsága mögött. Az ideológiai tényező mellett egy másik motivációs tényező az érdek, az anyagi, vagy pozicionális előnyhez jutás. A választópolgárok gondolkodnak úgy is, hogy bár hívei egy kis pártnak, de úgy vélik, az nem fog bejutni a parlamentbe, a szavazatuk pedig így „elvész”, mert nem eredményez mandátumot. Ezt a logikát vélem felfedezni annak hátterében, hogy 1990 óta fokozatosan csökkent a parlamenten kívül maradt pártokra leadott szavazatok száma. 1990-ben még az érvényesen szavazók 16 %-a voksolt olyan pártokra, akik nem érték el az 5 %-os küszöböt, a 2014-es választásokig ez fokozatosan csökkent 2,42 %-ra. Ez a logika tovább erősödhetett a 2012-ben bevezetett új választási rendszer hatására, ami több okból sem kedvez a kis pártoknak és ilyen módon megnehezíti az új politikai szereplők megjelenését, a politikai innovációt. A választási rendszer többségi elemének (egyéni mandátumok kiosztása) növelésével és az arányos elemek egyidejű szűkítésével (területi lista megszüntetése), a kiosztott mandátumok aránya kevésbé tükrözi az egyes pártokra leadott szavazatok arányát. A nagy pártoknak kedvez a rendszer, mert felülreprezentálja őket, míg a kis pártok számára hátrányt jelent. Csak egy kézzelfogható példa erre: a 2010-es országgyűlési választáson a győztes Fidesz-KDNP az érvényesen leadott szavazatoknak 52,73 %-át szerezte meg, ami a mandátumok 68 %-os, több mint kétharmados többségének elnyerését jelentette. 2014-ben már az új választási törvény volt érvényben, ekkor a Fidesz-KDNP a szavazatoknak csak kisebb hányadát, 44,87 %-át szerezte meg, ami közel ugyanakkora, 66,83 %-os részesedést eredményezett a kiosztott mandátumokból^x.

3.3. Választói attitűdök homogenitásának mérése

A pártok tipizálása történhet a tagjaik és vezetőik politikai motivációja alapján (Enyedi, Körösi, 2004: 24.). Eszerint beszélhetünk érték- vagy érdekalapú, azaz reprezentatív jellegű párttípusról, azaz rétegpártokról. Ezek a formációk szűk ideológiai profillal rendelkeznek, céljuk egy meghatározott szubkultúra vagy társadalmi csoport érdekeinek és politikai törekvéseinek politikában és parlamentben való képviselése. Ilyen pártot alkot a programja alapján a környezetvédelem ügye iránt elkötelezett LMP és PM, de ilyen az egyéni szabadságjogok kiszélesítése mellett kampányoló MLP is. A másik típust a gyűjtőpárt jellegű formációk alkotják. A gyűjtőpártok célja nem valamely meghatározott érdekcsoport vagy kisebbség érdekeinek képviselése, hanem a lehető legnagyobb szavazóbázis elérése egy általános politikai program segítségével. Ehhez inkább versenyeznek a piacon, mintsem hogy igyekeznek azt leszűkíteni. A vezetők teljesítményének mércéje nem az, hogy mennyire azonosulnak a párttal, hanem hogy mennyire járulnak hozzá az osztársadalmi célokhoz (Enyedi, Körösi, 2004: 24.).

A pártok ezen megkülönböztetése alapján a kiinduló hipotézisem az volt, hogy a gyűjtőpártok szavazóinak politikai attitűdjeit és motivációit nagyobb heterogenitás jellemzi, mint az adott ügyek mellett kiálló markánsan értékelvű rétegpártok szavazóinak attitűdjeit és motivációit. Erről pedig feltételeztem, hogy a politikai térképen is mérhető a szórás és a kovariancia segítségével. Ennek megfelelően a rétegpártok szavazóinak pozíciói kisebb szórást és kovarianciát mutatnak, mint a gyűjtőpártok szavazóinak pozíciói. A várakozásomnak két esetben azonban ellentmondtak az eredmények (lásd Függelék 5. táblázat): a tipikusan gyűjtőpártnak aposztrofált Fidesz esetében rendkívül alacsony szórást és kovarianciát, míg a programja alapján a zöld értékek iránt elkötelezett, ökopártnak is tekintett LMP esetében magas szórást és relatíve magas kovarianciát tapasztaltam. Ez arra enged következtetni, hogy a heterogenitást nem kizárólag a pártok jellege befolyásolja, hanem más tényezők is. Hogy pontosan melyek ezek a tényezők, arra a következőkben megpróbálok választ adni. Annak eldöntése viszont, hogy mennyire helyénvalóak és megalapozottak ezek a válaszok, alaposabb kutatásokat igényel.

Feltételezem, hogy a homogenitást befolyásoló tényezők lehetnek a párton belüli konfliktusok. Ilyen például az LMP pártszakadása 2013 januárjában, amikor a pártból kilépők létrehozták a Párbeszéd Magyarországi Platformot, amely később csatlakozott a Baloldali Összefogáshoz. A szakadás hátterében álló legfontosabb kérdés a 2014-es választásokon más pártokkal való közös indulás terve volt. Az összefogást ellenzői minden bizonnyal amellett érvelhettek, hogy ezzel a párt veszíti az ideológiai karakteréből, népszerűségéből, ha együttműködik más pártokkal (a 2006 őszi eseményei óta népszerűségéből veszített Gyurcsány Ferenc és Mesterházy Attila vezette pártokkal).

Feltételezem, hogy a homogenitást befolyásolhatják a protest szavazatok is. Az LMP 2010-es országgyűlési kampányának fókuszában olyan, tipikusan protest szavazatok elnyerését célzó témák is álltak, mint amilyen pártfinanszírozás szigorúbb szabályozása („átlátszó pártkassza”). Az LMP ideológiai heterogenitása az egymással nehezen összeegyeztethető ideológiák, vagy ideológiai elemek felvállalásából is adódhat. A párt vezetői nyilatkozataikban gyakran „ökopártnak” utalnak magukra, míg a szervezet alapító nyilatkozata^{xi} szerint hármas értékrendet (liberális, baloldali és konzervatív) képviselnek, amely igen széles ideológiai spektrumra utal.

Enyedi és Körösi szerint^{xii} a pártok ideológiai homogenitása kapcsolatban áll a szervezettségi szintjükkel (Enyedi, Körösi, 2004: 124). Minél zártabb ideológiailag egy párt, annál magasabb a szervezettségi szintje, illetve annál kevésbé tud – ideológiailag

elkötelezett tagjain kívül – vonzást gyakorolni a választókra. A szervezetségi szintet a pártok tagjainak és szavazóinak aránya jellemzi. Ez reális magyarázatnak tűnik számomra, de a mérése a gyakorlatban kivitelezhetetlen. Adatvédelmi okokból nincsenek a pártok tagságára vonatkozó rendszeres, mérhető felmérések. Egyedül a párnyilatkozatokra támaszkodhatunk, amelyek kommunikációs érdekekből feltehetően túlbecslik a tagság létszámát. Másrészt több esetben hiányosak a nyilvántartások, az elhalálozásokból és a tagdíjak nemfizetéséből adódó létszámváltozásokra nincsenek naprakész adatok.

Valószínű, hogy a pártok szavazóbázisának ideológiai heterogenitása a párt bal-jobb és konzervatív-liberális tengelyeken való helyzetétől is függ. Feltételezhető, hogy a tekintélyelvű, a gazdasági és személyes szabadságjogokat erősen korlátozó pártok választói homogénebb ideológiai attitűdökkel rendelkeznek, jellegükből adódóan sem engedik meg a fő ideológiai irányvonalától való eltérést. A liberális pártok szavazói sokkal heterogénebb ideológiai beállítottsággal jellemezhetőek, az ideológiai szemléletükből adódóan a szervezeti felépítésük demokratikusabb.

Kiinduló hipotézisem, mely szerint a gyűjtőpártok a rétegpártoknál nagyobb ideológiai heterogenitást mutatnak, leggyengébb pontja a Fidesz esetében kapott eredmény. Az LMP relatíve magas kovarianciája még belefér a modellbe, mert az a gyűjtőpártokhoz viszonyítva alacsonynak számít és érvek is szólnak mellette. A Fidesz esetében viszont ugyanez már nem mondható el, a kovarianciája a rétegpártokéhoz hasonló értéket vesz fel. Empirikusan alátámasztott magyarázat helyett itt ugyancsak feltételezéseim vannak, melyek kiindulópontját képezhetik újabb, a dolgozatom terjedelmén és mélységén túlmutató kutatásoknak. Úgy vélem, a Fidesz nem várt politikai-ideológiai homogenitásának hátterében a párt szervezeti felépítése állhat. A pártok egy lehetséges tipológiája (Bayer, 2001: 195-196.) szerint beszélhetünk centralizált és decentralizált felépítésű pártokról, attól függően, hogy milyen mértékű az önállósága az egyes területi vagy helyi pártszervezeteknek. A belső döntéshozatal alapján megkülönböztetünk demokratikus döntéshozatalt érvényesítő pártokat, amelyekben platformszabadság van, valamint autokratikusabb szerveződéseket, amelyekben a pártvezetés vagy egyenesen a pártvezető hozza meg a legfőbb döntéseket, megnehezítve a párton belüli alternatív politikai kezdeményezést. A döntési jogkörök koncentrálódása feltételezésem szerint szükségképpen együtt jár a pártok ideológiai arculatának egységesítési szándékával. A Fidesz esetében a gyűjtőpártokra nem jellemző homogenitás emiatt magyarázható a centralizáltabb, hierarchikus szervezeti felépítésével.

3.4. Pártok szavazótáborának strukturális közelsége-távolsága

A különböző parlamenti pártok közti kooperáció és konkurencia esélyeinek mérlegelése a hazai politikai életben is az állandóan napirenden levő, döntő fontosságú kérdések közé tartozik. A koalíciós viszonyok latolgatása során gyakran szóba kerül a pártok közelsége-távolsága, legyen szó „természetes szövetségeseknek”, vagy „kibékíthetetlen ellenfeleknek” titulált pártokról (Angelusz, Tardos, 2000: 48.). A 2014-es választásokon parlamentbe került 4 új párttal (Együtt – a Korszakváltók Pártja, DK, PM, LMP) a lehetséges szövetségképződések elvben még sokrétűbbé váltak, több variáción alapulnak. Noha a mezőnyt egyértelműen uralja a kétharmados többséggel rendelkező Fidesz-KDNP, az ellenzéki pártok érdekeltté váltak az összefogásban. A 2012-ben hatályba lépett új választási törvény a korábbi jogszabálynál erősebben torzít a választáson szavazattöbbséget szerzett párt felé, míg a kis pártok parlamentbe kerülését jobban nehezíti. Ha csak az országos listára leadott szavazatokat nézzük, akkor látható, hogy 2014-ben a Fidesz által elnyert mandátumok és a rá leadott szavazatainak aránya nagyobb, mint 2010-ben. Ugyanakkor a parlamenti küszöböt mindkét választáson alig meghaladó LMP 2014-ben arányaiban jóval kevesebb mandátumot szerzett,

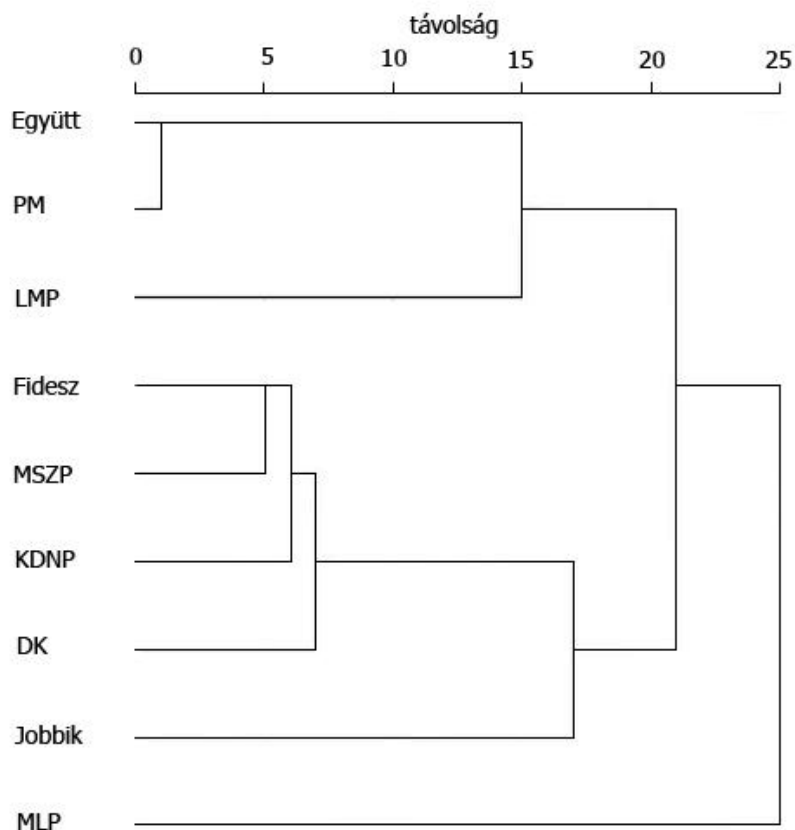
mint 2010-ben, noha ezzel párhuzamosan a rá leadott szavazatok száma kisebb mértékben csökkent. Ebből a példából is látható, hogy a kis pártok mennyire érdekeltek az összefogásban már a választásokat megelőzően is.

A pártelitek stratégiai céljai – amelyek összefogásra vagy rivalizálásra irányulhatnak – ugyanakkor könnyen szembe kerülhetnek a szavazóbázisuk érdekével és értékrendjével. Különösen igaz ez a markáns karakterű rétegpártokra (mint amilyen az LMP és a PM). Az LMP közeledése más pártok felé láthattuk, hogy milyen belső feszültségekhez vezetett, mely ezt követően a szavazóbázisának csökkenésében is megmutatkozott. Ez a példa rámutatott arra, hogy a pártok szavazóbázisának csökkenése vagy bővülése nem független a szövetségektől vagy rivalizálásoktól. Ha e pártviszonyokat nem megfelelően méri fel, az sok potenciális választójukba kerülhet. Továbbmenve, a pártok közötti ellentétek veszélyeztethetik a politikai intézményrendszer stabilitását.

Ahogy a piacok esetében is gondot jelent az *a priori*^{xiii} szegmentáció, úgy a politikai pártok számára is gyakran kudarcot jelent, ha a vezetőik adatok nélkül, csak a saját elképzeléseik szerint próbálják csoportokra osztani a választókat. Erre jelenthet megoldást a klaszterelemzésen alapuló szegmentáció, amely valóban alkalmas a homogén csoportok azonosítására. Szegmentációs ismérv lehet például a választópolgárok neme, életkora, lakóhelyük településtípusa, vagy az iskolai végzettségük. A klaszterelemzés alkalmas lehet emellett a „választási piac” szerkezetének elemzésére annak alapján, hogy a választók a versenytárs pártokat mennyire tartják egymás helyettesítőjének. A pártok csoportosításával meghatározható a választók megszólításánál folytatandó eredményes kampánystratégia.

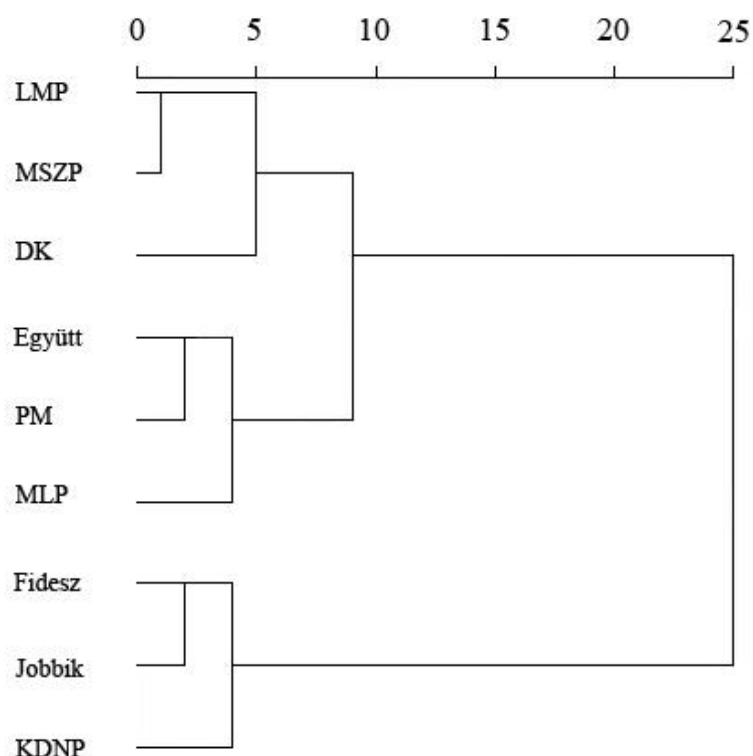
Angelusz – Tardos rámutat, hogy a pártok szavazóinak empirikusan mérhető közelsége-távolsága és a pártok egészének kapcsolódási hajlandósága közötti kapcsolat bonyolultabb játékelméleti, szituációs elemzéseket igényel, de ez a megközelítés túlmegegy a dolgozatunk keretein (Angelusz, Tardos, 2000: 48.). Az idézett tanulmány a pártok közelségét-távolságát a választók több jellemzője alapján vizsgálja. Ezek a társadalmi-gazdasági pozíció, a társadalmi-politikai attitűdök és a kulturális stílusjegyek. Dolgozatunkban e három tényező közül a demográfiai háttérváltozók segítségével a társadalmi-gazdasági helyzet, valamint a politikai attitűdök szerepét vizsgáltuk (3-4. ábrák).

Az elemzéshez az SPSS hierarchikus klaszteralgoritmusát használtuk, a választást az eljárás gyorsasága, a mintavételi egységek magas száma, a kapott eredmények kiugró adatoktól való kismértékű függése indokolta. A hierarchikus módszereken belül összevonó egyszerű láncmódszert alkalmaztunk.



3. Ábra. A parlamenti pártok klasztereződése választóik szociodemográfiai jellemzői alapján (politikai pozíciógenerátor, 20 fokú ideológiai-politikai skálák, N=2567, saját készítésű ábra)

A 3. ábra jól kiemeli a választói tagoltság társadalmi tagoltsággal való összefüggését, melyet korábban (3.1.) már ismertettem. Első lépésben, legélesebb törésvonalként az MLP többségében fiatal, fővárosi és magas iskolai végzettséggel rendelkező szavazói különülnek el a többi parlamenti párt híveitől. A következő lépésben a még mindig magas iskolai végzettségű, többnyire városi szavazóbázissal rendelkező LMP, Együtt és PM pártok különülnek el. Utóbbi két párt szavazóinak társadalmi profilja, talán szoros együttműködésükből adódóan nem véletlenül, közel azonos. Hasonló társadalmi háttérű szavazóbázist tudhat magáénak a három legrégebben alakul párt, a Fidesz, az MSZP és a KDNP. Az MSZP-ből kivált pártvezetők által létrehozott DK MSZP-hez hasonló karaktere várható volt, amely magyarázható az MSZP-től „örökölt” szavazókkal. A Jobbik szavazóbázisa utóbbi négy párthoz képest jellemzően a fiatalabb korcsoportokból és a községi lakosok közül kerül ki.



4. ábra. A parlamenti pártok klasztereződése választóik politikai-ideológiai attitűdjei alapján (politikai pozíciógenerátor, 20 fokú ideológiai-politikai skálák, N=2567, saját készítésű ábra)

A politikai-ideológiai pozíciók szerinti elrendeződés egészen mást mutat, mint a szociodemográfiai jellemzők szerinti. Első lépésben a Fidesz, a Jobbik és a KDNP túlnyomórészt konzervatív és baloldali szavazói különülnek el a többi parlamenti párt liberálisabb és kevésbé baloldali attitűdökkel rendelkező támogatóitól. A pártok ezen két csoportja közti jelentős ideológiai távolság megerősíti a magyar pártrendszer polarizáltságával kapcsolatos eredményeinket. Úgy is fogalmazhatunk, hogy itt húzódik a pártrendszer fő politikai-ideológiai „törésvonala”. Kutatásunkban a KDNP-t mint önálló entitást vizsgáltuk (noha elképzelhetetlen a gyakorlatban, hogy a választásokon a két pártra külön-külön voksolni lehet), amivel arra voltunk kíváncsiak, hogy a szavazóbázisának ideológiai karaktere különbözik-e a Fidesztől, avagy rendelkezik-e önálló identitással. Az eredmények meglepő módon azt mutatják, hogy a Fidesz és a KDNP közötti ideológiai távolság nagyobb, mint a Jobbik és a Fidesz szavazói esetében. A dendrogramon második lépésben az LMP, MSZP és DK szavazói különülnek el az Együtt, PM és MLP szavazóitól. Az is látszik, hogy ez a különbség relatíve nem nagy, amely arra mutat rá, hogy az ellenzéki pártok összefogásának nincs jelentős ideológiai akadálya. Jól kirajzolódik az Együtt és a PM ideológiai szempontból érthető összefogása, valamint az MSZP-ből kivált tagok által alapított DK esetében az „örökölt” szavazóbázis ideológiai karaktere.

3.5. A politikai polarizáció vizsgálata

Több szerző is érvel a politikai polarizáció vizsgálatának jelentősége mellett. Körösi kutatási eredményei szerint a polarizáció negatív hatást gyakorol a demokrácia

hatékonyságára és a demokratikus elszámoltatásra (Körösenyi, 2012: 12-18.). Ez annak ismeretében figyelemre méltó következtetés, hogy Magyarországon a polarizáció a rendszerváltás óta folyamatosan nő (Angelusz, Tardos, 2011: 347-382.; Fábián, 2005: 207-242.; Enyedi, Benoit, 2011: 17-42.; Tóka 2005: 243-321.). Körösenyi szerint a növekvő polarizáció összefügg a bal-jobb és konzervatív-liberális tengelyek rendszerváltás óta tapasztalt növekvő korrelációjával (Körösenyi, 2012: 22.), amire viszont matematikai ellenpéldát (lásd Függelék 6. ábra) tudok hozni, így szerintem nem igaz. Giovanni Sartori rámutatott arra, hogy a többpártrendszerek osztályozásának kiindulópontja lehet a pártok közötti ideológiai távolság mértéke. Anthony Downs szerint pedig a pártok közötti konfliktusokról, a hatalomra kerülő pártok által folytatott közpolitika konszenzusos vagy disszenzusos politika folytatásának lehetőségéről ad fontos információkat a polarizáció vizsgálata.

Downs közgazdasági modellje szerint, ha a szavazók preferencia-eloszlása egy bal-jobb skálán harang alakú görbét (normáeloszlást) mutat – vagyis a szélsőjobboldali és szélsőbaloldali pártokra kevesen voksolnak, míg a mérsékelt, centrumhoz közel eső pártok támogatottsága magas – akkor a pártok a centrum felé közelítenek. Ez akkor igaz, ha olyan két nagy párt uralja a politikai mezőnyt, amelyek racionálisan viselkednek, hivatalorientáltak és szavazatmaximalizációra törekszenek. Ha ez így van, akkor bármelyik nyeri a választást, a politikája mérsékelt elemekre és konszenzusra épül. Ha azonban a szavazók preferencia-eloszlása a bal-jobb skálán egy U-alakú görbét követ, vagyis a centrumban kevés szavazót találunk, míg a szélső helyzetű szavazók aránya magasabb, akkor bármelyik párt kerül kormányzati pozícióba, Downs elmélete szerint egy nagyon feszült, polgárháborús hangulat alakulhat ki (Downs, 1957.).

Bár Downs kizárólag a bal-jobb skálán mért megoszlást véli a polarizáció szempontjából relevánsnak, dolgozatomban a magyar politikai rendszer sajátosságaira tekintettel a konzervatív-liberális skála szerepét is vizsgálom. Eredményeim alapján a teljes minta (Függelék 2. ábra) esetében a bal-jobb tengely menti megoszlás első ránézésre jól leírható a normáeloszlás harang alakú görbéjével. A görbe maximuma, tehát a legtöbb szavazó azonban nem középre, hanem a mérsékelt baloldali tartományba esik, amely eredmény összhangban van a 3.2. pontban már említett baloldali dominanciával. A görbe csúcsának eltolódása azt eredményezi, hogy a szélső jobboldalon alig találunk választópolgárokat, míg a szélsőbaloldalon már jóval többen vannak. A konzervatív-liberális tengelyen való megoszlás már kevésbé egyértelműen írható le harang-görbével. A maximumértékekből itt nem egy, hanem két csúcs rajzolódik ki. A csúcsok közötti adatok U-alakú görbét követnek, ami Downs modellje szerint enyhe polarizációra utal.

A 250-fős, magyar lakosságra nézve viszonylag reprezentatív minta (Függelék, 3. ábra) esetében a bal-jobb dimenzió mért megoszlás ugyancsak harang-görbével közelíthető, a görbe maximuma azonban itt még jobban a bal irányba tolódott. A radikálisan piacpárti, állami újraelosztás mértékét csökkentő attitűdökkel jellemezhető szélsőjobboldal, de még a mérsékelt jobboldal is szinte teljesen „kiürült”. A konzervatív-liberális skálán a teljes mintához képest még jobban megfigyelhető a polarizáció. Míg a két maximumérték között mért ideológiai távolság a két minta esetében azonos, a reprezentatív mintánál a csúcsok közötti U-alakú görbe jobban kirajzolódik, vagyis a centrális helyzetű szavazók aránya kisebb.

A polarizáltság egy másik, általánosan elfogadott mérőszáma a politikai polarizációs index (PPI). A pártok súlyát figyelembe véve ez a $\sum p_i (X_i - X_{\text{átlag}})^2$ képletből számolható ki, ahol p az i -edik párt aránya az országgyűlésben, x az i -edik pártnak a 10-fokú bal-jobb skálán elfoglalt helyzete, $x_{\text{átlag}}$ pedig az összes párt bal-jobb pozíciójának súlyozott átlaga (Enyedi, Körösenyi, 2004: 142.). Az általam mért értékeket a képletbe helyettesítve a bal-jobb

skála esetében az index értéke 0,44, míg a konzervatív-liberális tengelyek mentén mért pozíciókkal számolva 1,57. Jól kirajzolódik ebből az eredményből PPI szélső értékekre való érzékenysége. A gazdaságpolitikai tengelyen a szélsőbaloldali pozíciók nagy száma érzékelhetően növeli a polarizációt.

A pártok ideológiai távolsága jellemezhető a polarizációs indexszel (PI) is, amely az ideológiai skála szélső pontjaiban elhelyezkedők és a centrális helyzetű szavazók számának hányadosa. Angelusz és Tardos erre vonatkozó kutatásaiban egy tízfokú bal-jobb skálát használt, amelynek 1-2 és 9-10 értékeit szélső pozíciónak, 5-6 értékeit pedig centrális helyzetűnek tekintették (Angelusz, Tardos, 2011: 357.). Ezt a számítási módot követve a saját adataimból számolt polarizációs index értéke a bal-jobb skálán 0,83, a konzervatív-liberális skálán pedig 0,42. Látható, hogy a polarizáció mérési módszerei mennyire különböző eredményt adnak, a PPI a konzervatív-liberális, míg a PI a bal-jobb tengely esetében mutat nagyobb polarizációt, így nehezen vonhatunk le következtetést arról, hogy melyik dimenzió jelentősebb a polarizáció szempontjából. Az indexek értelmezésénél a pillanatnyi „állapotfelmérések” helyett a dinamikus elemzések többet segíthetnek.

3.6. A választási részvétel szociodemográfiai vonatkozásai

Angelusz Róbert és Tardos Róbert komplex, longitudinális kutatásai során arra jutottak, hogy a választási részvételt három motívumcsoport, a státusztudat, a konvencionálisizmus (normákhoz való alkalmazkodás) és a szociális dependencia-independencia (hogyan viszonyul a többséggel szemben a választó) határozza meg. Az empirikus összefüggések szerint ezek közül a legerőteljesebb hatású tényező a státusztudat. Ez magában foglalja, hogy valaki mennyire érzi magát fontosnak, a társadalom teljes jogú tagjának. A „státustudatos” személyek illetékesnek érzik magukat a közakarat kialakításában, formálásában és magas arányban vesznek részt a választásokon és népszavazásokon. Ezzel ellentétben az urnától távolmaradók főként a politikától elidegenültek közül kerülnek ki, akik szociálisan depriváltak, politikai képviselőt nélkülőnek érzik magukat. A magas státusztudat elsősorban a társadalmi hierarchia felsőbb fokain mutatkozik meg számottevően, míg a politikai kirekesztettség tudata főként az alacsonyabban iskolázottak és az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők körében jelentkezik (Angelusz, Tardos, 2000: 25.).

Dolgozatomban a státusztudat két összetevőjének (lakóhely típusa, iskolai végzettség), valamint az életkor és a nem politikai részvételre gyakorolt hatását vizsgáltam lineáris és logisztikus regresszióelemzés segítségével.

Kmetty és Tóth egy 2010-es felmérés^{xiv} alapján rámutat arra, hogy az iskolai végzettség, a korcsoport és a település nagysága mindössze 5 %-os szint mellett szignifikáns, tehát a modellnek nagyon gyenge a magyarázó ereje (Tardos, Enyedi Szabó, 2011: 82-83.). Saját, 2014-re vonatkozó eredményeim (Függelék, 6. táblázat) szerint az életkor esetében szignifikáns lineáris korreláció van. A lineáris korreláció irányára vonatkozó hipotéziseim egy kivétellel (lakóhely szerepe) bebizonyosodtak. Az általam mért gyenge korrelációs adatok egybeesnek azzal a magyar választásszociológiai axiómával (Kmetty, Tóth, 2011: 82-83.), miszerint a demográfiai tényezők megkülönböztető szerepe a kilencvenes évekhez képest nagyon lecsökkent az ezredforduló után (és egyre alacsonyabb) a részvétel kapcsán. Az erőforrás típusú hozzáférést mérő változók (iskola, lakóhely típusa) szerepe eredményeim szerint kisebb, jelentősebb viszont a korcsoport hatása. A részvételi valószínűség eszerint nő a kor előrehaladtával, és a szakirodalom egybeeső eredményei szerint egy fordított U-alakú görbét ír le. A görbe egy bizonyos korcsoportnál eléri a maximumát, majd ismét csökkenni kezd az idős korba lépve. Ami ebben érdekes, az a függvény maximumhelye, vagyis az az életkor, ahol átlagosan a legmagasabb a választópolgárok részvételi hajlandósága. Ezt az

életkort a görbét leíró másodfokú egyenlet deriválásával, maximumhelyének meghatározásával kapjuk meg. A szakirodalom ezt 55-74 éves kor közé teszi (Kmetty, Tóth, 2011: 83.) és hozzáteszi, hogy az utóbbi évtizedek választásszociológiai kutatásai szerint ez az érték tolódik ki az idősebb korcsoportok felé. Kutatásom esetében a legnagyobb arányú részvételi hajlandóság a legidősebb korcsoportot (70-74 év közöttiek) jellemzi^{xv}. Ez egybeesik azzal a feltételezéssel (Kmetty, Tóth, 2011: 83.), amely szerint a korábban a „korosodással” járó politikai szocializációs hatásnak tulajdonított részvételi szándék-növekedés nem a korosodással függ elsősorban össze, hanem azzal, hogy ki mikor született. Tehát gyakorlatilag a fiatalkori politikai szocializáció utólagos lecsengését látjuk az adatokban. Ezt a feltevést alátámasztják az értékutatások eredményei is, miszerint a második világháború idején és előtte született emberek értékrendválasztás szerint nagyon elkülönülnek a háború után születettektől (Inglehart 1977, 1997, Kmetty 2010). Az értékrend és a politikai participáció pedig erősen összefügg egymással (Jelenfi, Kmetty, Tóth 2010).

A településtípus részvételi hatása a szakirodalom szerint (Kmetty, Tóth, 2011: 83.) egy U-alakú görbével írható le, azaz Budapesten és a kisebb községekben a legmagasabb a részvételi szándék, míg a városokban a legalacsonyabb. Kutatási eredményeim is hasonló megállapításra következtetnek. A lakóhely szerepe 3,35 %-os szint mellett szignifikánsan leírható egy másodfokú függvényvel. A görbe maximuma hozzávetőleg a közepes méretű, 20-100 ezer közötti népességszámú városok között van, tehát a modell szerint az ilyen településeken a legkisebb arányú a választási részvétel^{xvi}.

Logisztikus regresszió-számítással is vizsgáltam, hogy melyek azok a szociodemográfiai jellemzők, amelyek alapján a választáson résztvevők és az urnától távolmaradók csoportja különbözik. A modell függő változója a választáson való részvételi hajlandóság, amely kétértékű kódot kapott aszerint, hogy a válaszadó elmegy-e vagy sem szavazni. A modellbe kontrollfunkciót játszanak a kérdőív kitöltésénél felvett szociodemográfiai jellemzők, vagyis a nem, az iskolai végzettség, a lakóhely és a korcsoport. Az eredmények (Függelék, 7. táblázat) azt mutatják, hogy a szociodemográfiai jellemzők a korcsoport kivételével nem játszanak döntő szerepet a részvételben. Ez megerősíti a korrelációs vizsgálataim eredményemet, miszerint a demográfiai tényezők szerepe egyre inkább csekély hatással van a választási részvételre.

Összefoglalás

Kutatásomban politikai pozíciógenerátor segítségével alkottam képet a választókorú magyar lakosság politikai-ideológiai hovatartozásáról. A politikai térkép elkészítésével információt kaptam a magyarországi pártok választóinak konzervatív-liberális és bal-jobb skálán mért pozíciójáról. Rámutattam, hogy Magyarország polgárainak túlnyomó része gazdaságpolitikai értelemben baloldali attitűdökkel rendelkezik, egyetért az állam aktív gazdasági szerepvállalásával és az erős szociális háló szükségességével.

A válaszadók szociodemográfiai adatainak, választási preferenciájának egyidejű felmérése összetettebb vizsgálatokat is lehetővé tett. Információkat nyertem a 2014-es országgyűlési választáson parlamentbe jutott pártok választóinak társadalmi háttéréről. Korrelációs elemzések segítségével vizsgáltam a pártok választóinak politikai-ideológiai attitűdjeit. Megállapítottam, hogy az ideológiai hovatartozásban szignifikáns szerepe van a választópolgárok életkorának és lakóhely-típusának.

A szórással kapcsolatos mérések rámutattak a szavazói attitűdök homogenitására, amely a várakozásaimmal ellentétben nem csak a pártok gyűjtőpárt vagy rétegpárt jellegével áll kapcsolatban, hanem más tényezőkkel, feltehetően a párton belüli konfliktusokkal, a választói magatartás háttérében álló nem értékalapú döntéssel, a pártok szervezetségi szintjével, a szervezeti hierarchia mértékével. Ennek alátámasztása – melyben feltételezem, hogy az empirikus módszerek kisebb szerepet kapnak – még várat magára.

Klaszterelemzéssel a pártok szavazótáborának strukturális közelségére-távolságára következtettem. Többek között olyan érdekes eredményre jutottam, miszerint egy fideszes és egy MSZP-s szavazó társadalmi háttérét tekintve kevésbé különbözik egymástól, mint amennyire különböznek e két párt szavazói a fiatalabb pártok (Jobbik, LMP, MLP, Együtt, PM) szavazóbázisától. A piackutatásból kölcsönzött módszert alkalmasnak találom arra, hogy a segítségével javaslatokat fogalmazzunk meg a pártok – összefogásra vagy versengésre irányuló – stratégiájára.

A választási részvétellel kapcsolatos kutatásaim egybeestek azzal a választásshociológiai trenddel, miszerint demográfiai tényezőknek ma már csekély szerepe van a választási részvételben. Nagy bizonytalansági szint mellett állítható, hogy az urnáktól távolmaradók jellemzően a fiatalok, az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők, a nők, és a kisebb városok lakosai közül kerülnek ki.

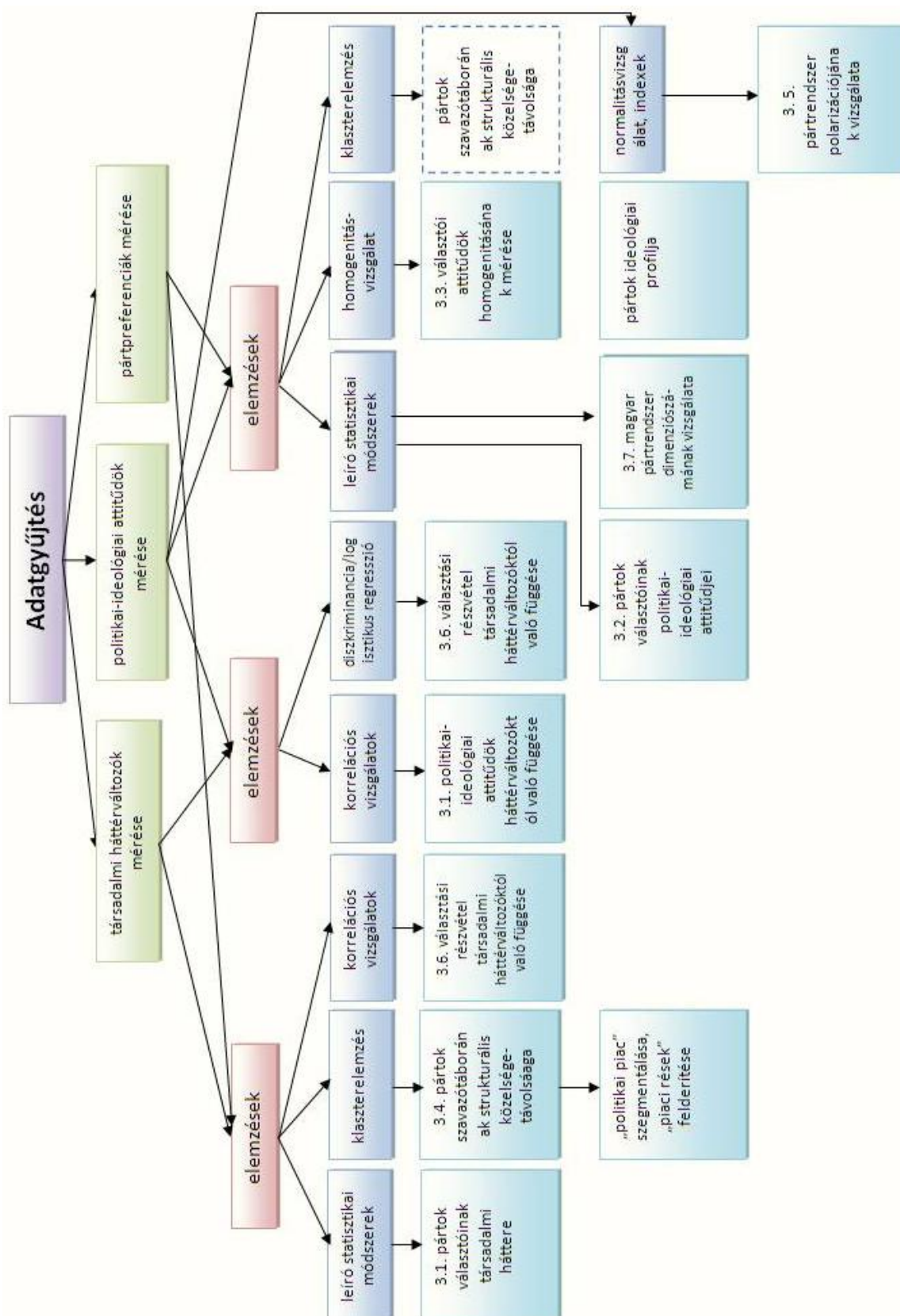
Dolgozatomon túlmutató, további kutatások tárgyát képezheti a bal-jobb és konzervatív-liberális dimenziók mellett más törésvonalak elemzése. Tardos és Angelusz rámutatott arra, hogy a Jobbik 2009-es európai parlamenti választáson való váratlanul erőteljes színrelépése egy új ideológiai-politikai törésvonal, egy radikális-mérsékelt tengely megjelenését hozta magával, amely egyben a korábbi törésvonalak súlyának, esetleges átrendeződésének kérdését is felveti. Más szerzők is megkérdőjelezték a klasszikusnak számító bal-jobb és liberális-konzervatív tengelyek jelentőségét, mondván azok hamis tematizációs keretet biztosítanak. Helyette egy globalista-antiglobalista tengelyt tekintenek a mai Magyarországot leginkább megosztó törésvonalnak (Bogár, 2006). A törésvonal létjogosultságára utalhat a 2010-es választások során parlamentbe került két új párt, az LMP és a Jobbik politikája. Mindkét politikai szereplő ideológiai identitásának fontos eleme volt az antiglobalizmus azzal a különbséggel, hogy az LMP a globalizmus környezetvédelmi kritikájával kampányolt, addig a Jobbik egy tágabb – kulturális-gazdasági, nemzetpolitikai – értelemben vett antiglobalizmus mellett érvelt. Míg a mérsékelt-radikális tengellyel kapcsolatban már készültek empirikus kutatások^{xvii}, addig a globalista-antiglobalista tengellyel kapcsolatban még nem. A globalista-antiglobalista törésvonalhoz hasonló

tematikájú képlettel írja le Siaroff a magyar pártrendszert. Modellje szerint a két meghatározó hazai törésvonal a gazdasági bal-jobb és a nacionalizmus-kozmopolitizmus dimenzió. Ennek vizsgálata szintén várat még magára.

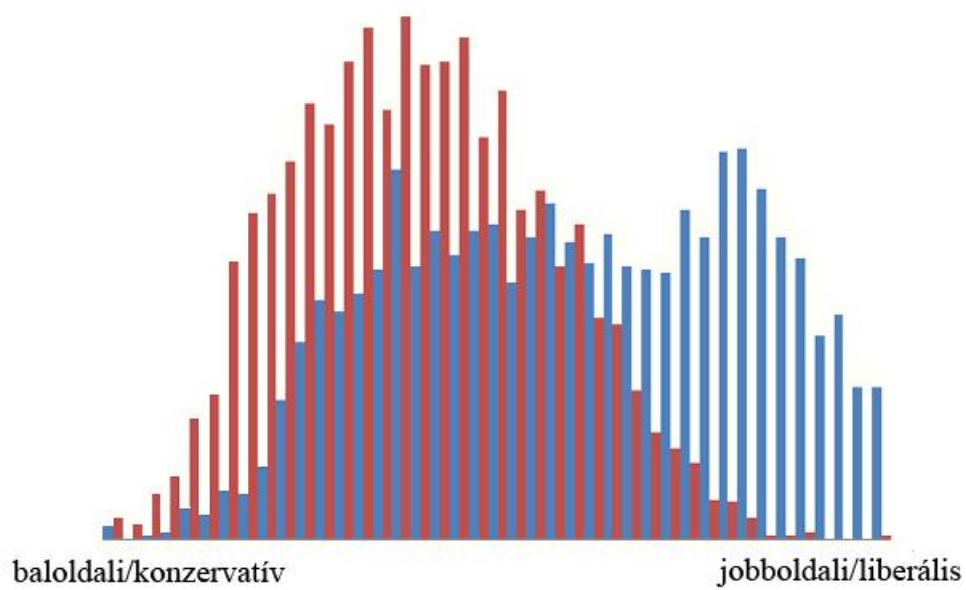
Újabb vizsgálatok kiindulópontja lehet a pártok kétdimenziós politikai mezőben felvett helyzetének elemzése. Anthony Downs racionális választás modellje szerint a választók azt a jelöltet támogatják, akinek álláspontja legközelebb áll saját álláspontjukhoz. Az a párt, amelyik a másikinál távolabb helyezkedik el a mediális helyzetű szavazó pozíciójától, úgy javíthat a részesedésén, hogy a közép felé mozdul el. A pártok így a mediális pozíció felé konvergálnak, ha a majdnem biztos választási vereséget el akarják kerülni (Downs, 1957.). Downs elméletét ugyan számos kritika érte, ezek figyelembevételével viszont érdemes lehet stratégiai javaslatokat adni a politikai-ideológiai irányymódosításra készülő pártok számára a szavazatmaximalizáció érdekében.

Érdemes lenne a dolgozatomban alkalmazott módszertani eljárásokat alkalmazni a 2014-es választások idején készült közvélemény-kutatások adataira, amelyek között több reprezentatív, nagy elemszámú, több vizsgálati feltételt kielégítő mintát találunk.

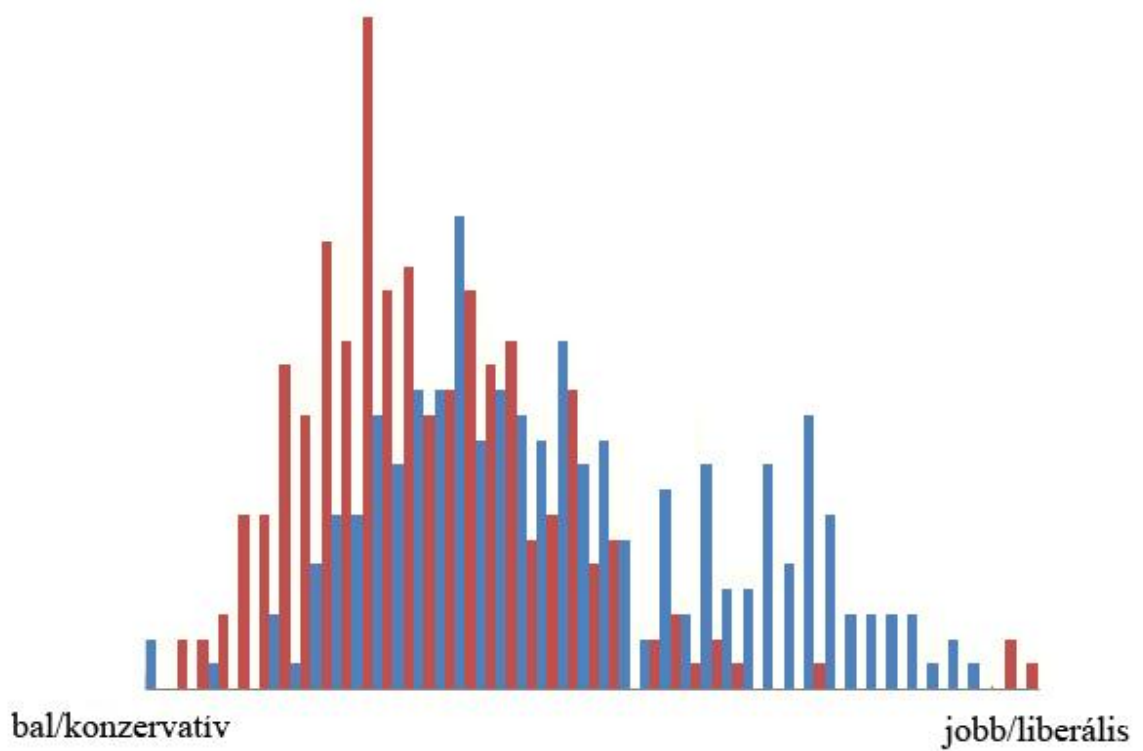
Függelék



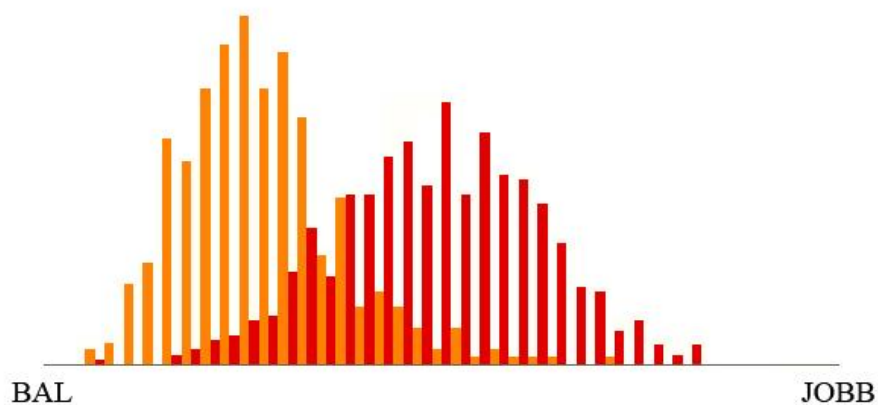
F1. ábra. A kutatás során vizsgált változók, a változók közötti kapcsolat megállapítására használt módszertani eljárások, valamint az eljárások által vizsgált kérdések. A szaggatott vonallal jelölt elemek további kutatási javaslatok, amelyekre a dolgozatomban nem térek ki (saját készítésű ábra).



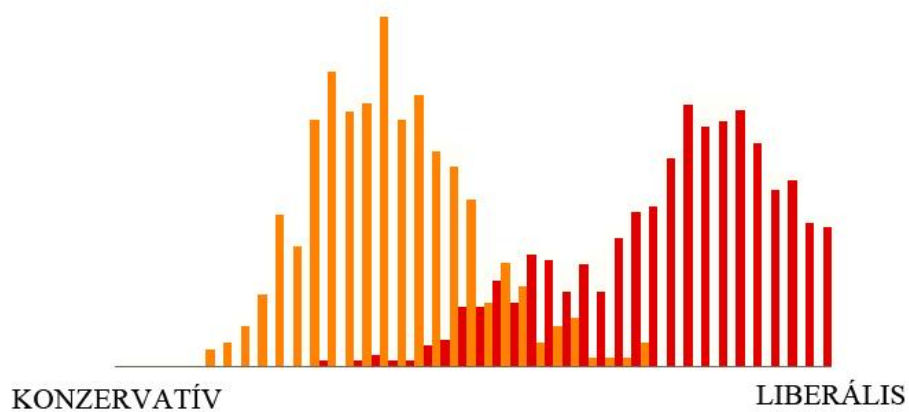
F2. ábra A kitöltők pozícióinak megoszlása a bal-jobb tengelyen (vörös oszlopok) és a konzervatív-liberális tengelyen (kék oszlopok). N=3000 (saját készítésű ábra).



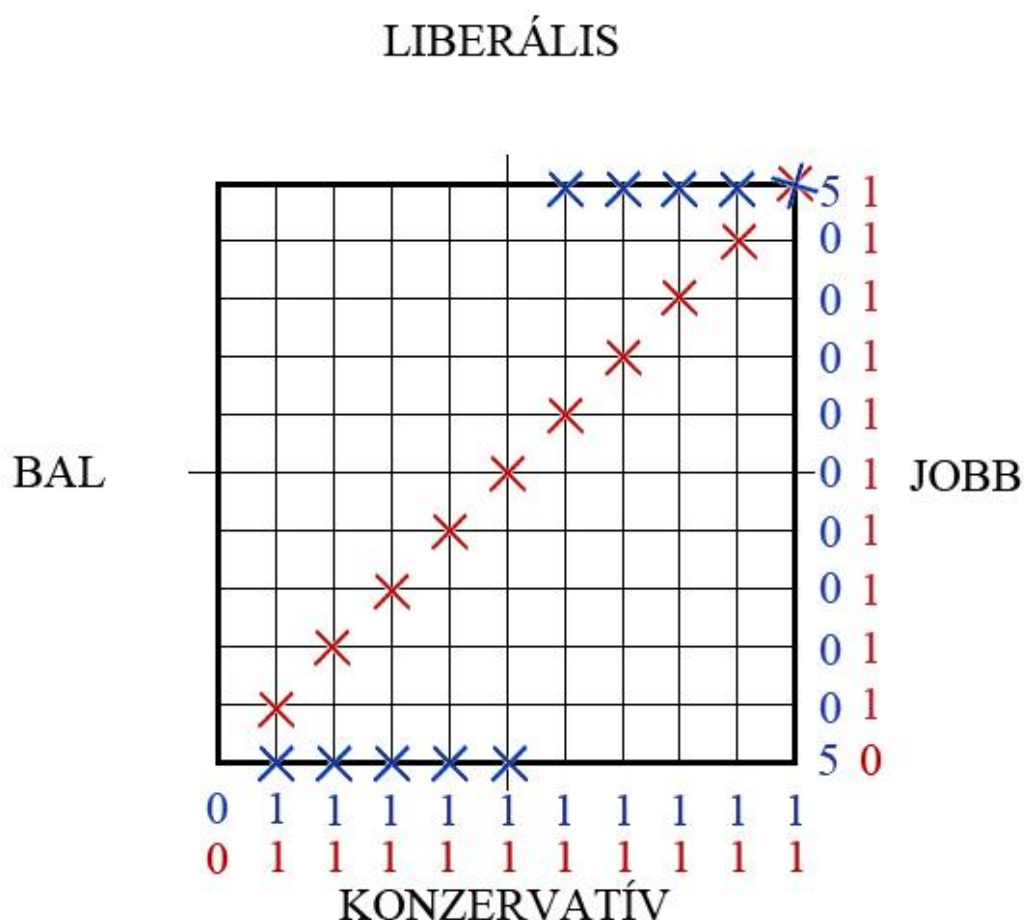
F3. ábra A kitöltők pozícióinak megoszlása a bal-jobb tengelyen (vörös oszlopok) és a konzervatív-liberális tengelyen (kék oszlopok). N=250 (saját készítésű ábra).



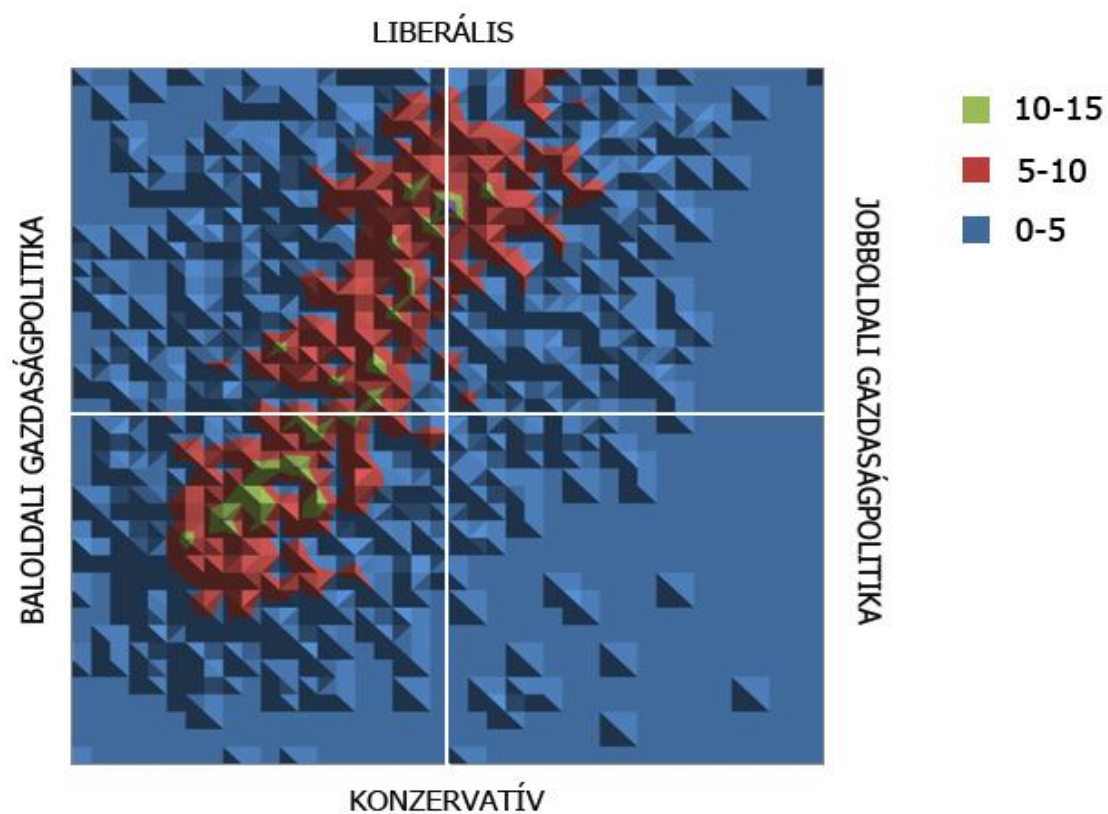
F4. ábra A Fidesz és a Baloldali Összefogás (MSZP+DK+EGYÜTT+PM+MLP) szavazótáborának megoszlása a bal-jobb skálán (N=1045, saját készítésű ábra).



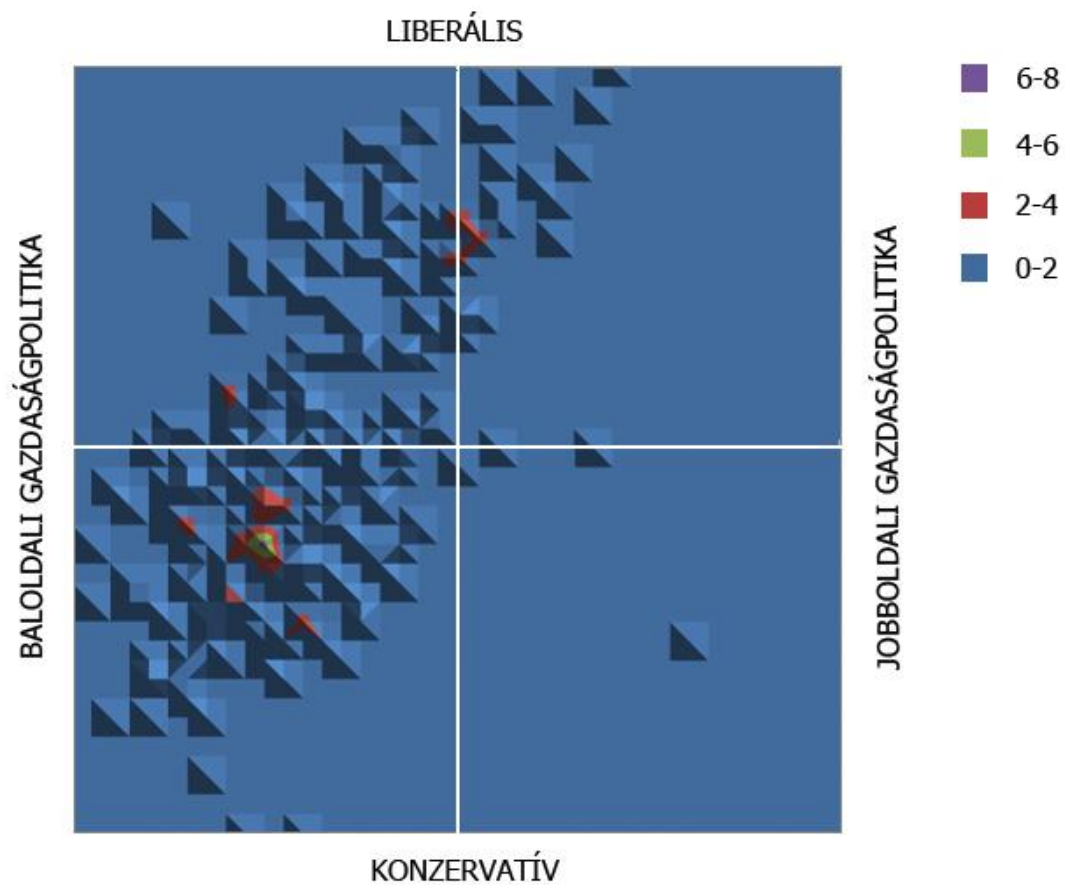
F5. ábra A Fidesz és a Baloldali Összefogás (MSZP+DK+EGYÜTT+PM+MLP) szavazótáborának megoszlása a konzervatív-liberális skálán (N=1045, saját készítésű ábra).



F6. ábra. Az ábra egy olyan hipotetikus esetet mutat, amikor a bal-jobb és konzervatív tengelyek nagyobb korrelációja nem eredményez nagyobb polarizációt. Képzeljünk el két 10 fős mintát. A két minta bal-jobb tengelyen mért PI-je azonos, mert a 11 fokú skálán ugyanazokat az értékeket veszik fel. A konzervatív-liberális skálán a kékkel jelölt minta PI-je végtelen nagy, mert a centrumban nincsenek szavazók. A vörös minta esetében vannak szavazók a centrumban, így a PI véges érték. A korrelációs egyenesen mért polarizáció a vörös minta esetében maximális, a pontok tökéletesen illeszkednek egy egyenesre, $R=1$. A kék minta esetében a korreláció ennél kisebb, mivel ezek a pontok nem helyezhetők el egy egyenesen (saját készítésű ábra).



F7. ábra A kitöltők kétdimenziós politikai térben felvett pozíciói. A felületdiagram az adott pozíciójú kitöltők számát jelezi. N=3000 (saját készítésű ábra).



F8. ábra. A kitöltők kétdimenziós politikai térben felvett pozíciói. A felületdiagram az adott pozíciójú kitöltők számát jelezi. N=250 (saját készítésű ábra).

régió	fő (KSH, 2011)	életkor	nő	férfi
Észak-Magyarország	30 (30)	18-19	4 (4)	4 (4)
Észak-Alföld	37 (37)	20-29	21 (21)	21 (21)
Dél-Alföld	33 (33)	30-39	26 (26)	27 (27)
Közép-Magyarország	75 (75)	40-49	23 (23)	22 (22)
Budapest	45 (45)	50-59	26 (26)	23 (23)
Pest megye	30 (30)	60-69	22 (22)	17 (17)
Közép-Dunántúl	28 (27)	70-74	9 (9)	5 (5)
Nyugat-Dunántúl	24 (25)	összesen	131 (131)	119 (119)
Dél-Dunántúl	23 (23)	legmagasabb iskolai végzettség		fő (KSH, 2011)
összesen	500 (500)	nincs		5 (6)
		alapfokú		102 (115)
		középfokú		83 (97)
		felsőfokú		46 (46)
		összesen		250 (250)

F1. táblázat. A vizsgálatomban használt, szűkített 250 fős minta jellemzői. Zárójelben a KSH-adatok, mellettük a minta elemszámai (saját készítésű táblázat).

	átlagéletkor	lakóhely népességszáma	legmagasabb iskolai végzettség
DK	44	2,94	5,49
Együtt	36	3,53	6,20
Fidesz	38	2,80	5,33
Jobbik	30	2,61	4,87
KDNP	36	2,49	5,74
LMP	28	3,28	5,92
MLP	24	3,62	4,90
MSZP	40	2,91	5,36
PM	35	3,58	6,20

F2. táblázat. A parlamenti pártok szavazótáborának szociodemográfiai jellemzői. Az értékek relatív mennyiségek, összehasonlításként szolgálnak. (átlagéletkor: években, lakóhely népességszáma: 4 fokú skálán, iskolai végzettség: 7 fokú skálán). N=3000.

	R	SD	P	R²	SD	P
nem (nő+)	0,14	5,61	0,03	-	5,85	<0,0001
lakóhely (város+)	0,09	5,64	0,15	0,02	5,63	0,16
iskolai végzettség	0,16	5,60	0,01	0,03	5,58	0,01
életkor	0,01	5,67	0,86	0,04	5,57	0,008

F3. táblázat. Összefüggés a válaszadók bal-jobb skálán mért pozíciója és a szociodemográfiai jellemzői között (lineáris modell, kvadratikus modell, N=250)

	R	SD	P	R²	SD	P
nem (nő+)	0,20	8,30	0,0016	-	8,99	<0,0001
lakóhely (város+)	0,12	8,40	0,05	0,02	8,38	0,05
iskolai végzettség	0,10	8,42	0,1	0,03	8,37	0,004
életkor	0,05	8,45	0,44	0,01	8,42	0,17

F4. táblázat. Összefüggés a válaszadók konzervatív-liberális skálán mért pozíciója és a szociodemográfiai jellemzői között (lineáris modell, kvadratikus modell, N=250)

Párt	bal-jobb	konzervatív-liberális	kovariancia
DK	4,97	5,97	15,03
Együtt	4,83	6,29	15,22
Fidesz	4,15	4,55	6,25
Jobbik	5,03	4,69	6,38
KDNP	6,35	6,15	-16,64
LMP	5,98	7,86	7,12
MLP	5,94	4,27	7,43
MSZP	5,62	6,86	18,91
PM	5,00	5,31	6,16
Nem tudja	6,05	7,60	19,60
Nem válaszol	6,66	7,92	25,75
Nem menne el szavazni	6,62	8,24	25,39

F5. Táblázat. A választói csoportok bal-jobb ill. konzervatív-liberális skálán mért pozícióinak szórása és a kovariancia (teljes minta, N=3000).

	R	SD	P	R²	SD	P
nem (nő+)	-0,023	0,23	0,715	-		
lakóhely (város+)	-0,05	0,23	0,47	0,027	0,23	0,0335
iskolai végzettség	0,075	0,23	0,24	0,0061	0,23	0,47
életkor	0,12	0,23	0,056	0,015	0,23	0,16

F6. Táblázat Összefüggés a választási részvételi hajlandóság és a szociodemográfiai jellemzők között (lineáris modell, kvadratikus modell, N=250)

	B	SE	Szignifikancia	Exp (B)
Férfi (Ref.: nő)	-,093	,233	,688	,911
Iskola: nincs (Ref.: egyetem)	-20,845	40192,970	1,000	,000
Iskola: 8 osztály	-21,362	40192,970	1,000	,000
Iskola: szakmai	,758	,676	,262	2,135
Iskola: érettségi	-,339	,270	,208	,712
Iskola: felsőfokú szakmai	-,654	,516	,205	,520
Iskola: főiskola	-,015	,268	,955	,985
Település: község (Ref.: főváros)	-,443	,362	,221	,642
Település: egyéb város	-,058	,305	,850	,944
Település: megyei jogú város	-,550	,284*	,053	,577
Kor: 18-19 (Ref.: 75+)	-19,938	40189,196	1,000	,000
Kor: 20-24	-20,291	40189,196	1,000	,000
Kor: 25-29	-21,210	40189,196	1,000	,000
Kor: 30-34	-20,893	40189,196	1,000	,000
Kor: 35-39	-21,259	40189,196	1,000	,000
Kor: 40-44	-20,943	40189,196	1,000	,000
Kor: 45-49	-21,011	40189,196	1,000	,000
Kor: 50-54	-21,336	40189,196	1,000	,000
Kor: 55-59	-20,497	40189,196	1,000	,000
Kor: 60-64	-21,094	40189,196	1,000	,000
Kor: 65-69	-19,838	40189,196	1,000	,000
Kor: 70-74	,364	44863,194	1,000	1,439
Konstans	21,203	40189,196	1,000	-

F7. Táblázat A választási részvételt meghatározó tényezők (logisztikus regressziós modell)

Irodalomjegyzék

Almond, G. (1970): Political Development. Boston, Little, Brown.

Angelusz R., Tardos R. (1990): Politikai és kulturális választóvonalak a parlamenti pártok szavazótáborában. In: Angelusz R., Tardos R. (2000): Pártok között szabadon. Osiris Kiadó, Budapest. 97-116. o.

Angelusz R., Tardos R. (1994): Paletta fekete-fehérben: a „bal-jobb” vitához. In: Angelusz R., Tardos R. (2000): Pártok között szabadon. Osiris Kiadó, Budapest. 184. o.

Angelusz R., Tardos R. (1995): A választói magatartás egy mögöttes pillére. Az egykori MSZMP-tagság szerepe. Politikatudományi Szemle, IV/3. 5-18. o.

Angelusz R., Tardos R. (1999): A választói erőter blokkosodása. In: Angelusz R., Tardos R. (2000): Pártok között szabadon. Osiris Kiadó, Budapest. 97-116. o.

Angelusz R., Tardos R. (1999): Politikai és kulturális választóvonalak a parlamenti pártok szavazótáborában. In: Angelusz R., Tardos R. (2000): Pártok között szabadon. Osiris Kiadó, Budapest. 23-53. o.

Angelusz R., Tardos R. (2011): Érdekképviselő és a pártok társadalmi beágyazottsága. In: Tardos R., Enyedi Zs., Szabó A. (szerk.): Részvétel, képviselet, politikai változás. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2011. 159-210. o.

Angelusz R., Tardos R. (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál. In: Tardos R., Enyedi Zs., Szabó A. (szerk.): Részvétel, képviselet, politikai változás. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2011. 347-382. o.

Bayer J. (2001): A politikatudomány alapjai. Napvilág Kiadó, Budapest. 195-196. o.

Bogár L. (2006): Magyarország és a globalizáció. Osiris Kiadó, Budapest. 219-274. o.

Boros L., Kabai I. (2005): Bevezetés a politikai szociológiába. Óravázlatok 2005/2006. 1. (ősz) félév

Enyedi Zs., Körösné A. (2004): Pártok és pártrendszer. Osiris Kiadó, Budapest. 213-214. o.

Goodin, R. E., Klingemann, H-D. szerk. (2003): A politikatudomány új kézikönyve. Osiris Kiadó, Budapest. 103-133. o.

Grofman, B. szerk. (1993): Information, Participation and Choice: An Economic Theory of Democracy in perspective. Ann Arbor, University of Michigan Press.

Hayek, F. A. (1967): The Constitution of Liberty. London, Routledge.

Inglehart R. (1977): *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton (NJ), Princeton University Press.

Inglehart R. (1997): *Modernization and Postmodernization*. Princetown (NJ), Princeton University Press.

Jelenfi G., Kmetty Z., Tóth Zs. (2010): Értékek és preferenciák. In Rosta G., Tomka M. (szerk.). *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*. Budapest, OCIFE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia. 313-346. o.

Kmetty Z. (2010): Normativitás, lokalitás, institucionalizmus. In Rosta G., Tomka M. (szerk.). *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*. Budapest, OCIFE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia. 347-376. o.

Kmetty Z., Tóth G. (2011): A politikai részvétel három szintje. In: *Részvétel Képviselői, politikai változás* (szerk: Tardos R., Enyedi Zs., Szabó A.), 83. o.

Körösi A., Tóth Cs., Török G. (2007): *A magyar politikai rendszer*. Osiris Kiadó, Budapest. 251-263. o., 304-316. o.

Körösi A. (2012): A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltatásra. *Working Papers in Political Science*, 2012/1.

Tóka G. (1994): Bal és jobb: miért alkalmazható? Hozzászólás Körösi András tanulmányához. *Politikatudományi Szemle*, 3. sz. 135-145. o.

Jegyzetek

ⁱ Forrás: <http://www.nolanchart.com/>

ⁱⁱ KSH adatai <http://www.ksh.hu/>

ⁱⁱⁱ A kutatásaim alapjául szolgáló kérdőív a <http://online-kerdoiv.com/index/view/hash/4e8b1ded4c4a23f22d3599b0d368282e> linken érhető el, terjedelmi okokból nem mellékeltem a dolgozathoz a kérdőívet.

^{iv} Erre mutat rá több más empirikus kutatás, egyebek mellett a TÁRKI állami szerepvállalással kapcsolatos lakossági elvárásokról szóló közvélemény kutatása. (Róbert P., Nagy I. (1998): Újraelosztó állam vagy öngondoskodó polgár? TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 8.)

^v A FIVOSZ felmérése szerint a 15-34 éves magyar fiatalok 96 %-a nem mer saját vállalkozásba fogni, amelyben szerepet játszik a tőkehiány, a gyakorlati üzletvezetési tudás és a hazai sikeres példák hiánya, a pszichés gátlások. Ezzel párhuzamosan az állam arra kényszerül, hogy fokozatosan kivonuljon korábbi gondoskodó szerepéből, így mind a gazdasági növekedés biztosítása, mind az egyén boldogulása egyre nagyobb mértékben támaszkodik az állampolgárok által önerőből megteremtett keretekre és forrásokra (fivosz.hu).

^{vi} A feketelista.hu honlap által nyilvánosságra hozott adatai alapján 2009-ig növekvő trend mutatkozott Magyarországon a felszámolási, végelszámolási és csődeljárásokban, a 2010 óta tartó megtorpanást pedig nem feltétlenül az okozta, hogy javult a cégek fizetőképessége, hanem, hogy bevezették bizonyos jogszabályi esetekben a felszámolás helyett a kénysztörlesztési eljárást.

^{vii} A Világbank felmérése szerint Magyarország az EU-n belül a 19. helyet foglalja el a hitelezés (hitelképesség felmérése, hitelező és hitelfelvevő jogszabályok által biztosított pozíciója) vonatkozásában.

^{viii} A Világbank felmérése szerint az EU-ban hátulról a 4. helyen állunk a vállalkozói adófizetés rangsorban (hányféle adót kell fizetnie a vállalkozásnak, ezek kiszámolásával, benyújtásával, befizetésével mennyi idő megy el, és az adózás előtti eredmény hány százalékának megfelelő összeget kell fizetni).

^{ix} Meg kell jegyeznünk, hogy nem egyezik a politológusok véleménye arról, hogy mely hazai pártok tekinthetők szélsőségesnek, radikálisnak és/vagy antiszemitának. Ebben a kérdésben nem kívánok véleményt nyilvánítani, a példa csupán a gondolatmenet értelmezését szolgálja.

^x Nemzeti Választási Iroda adatai www.valasztas.hu

^{xi} http://lehetmas.hu/upload/10/10/200812/Alapito_nyilatkozat.pdf ld. 5. o.

^{xii} Enyedi Zs., Körösenyi A.(2004): Pártok és pártrendszerek Osiris Kiadó, Budapest. 124. o.

^{xiii} A filozófiából ismert *a priori* kifejezés a tapasztalás és tények ismeretét megelőző tudást jelenti.

^{xiv} A DKMKA Magyar Választáskutatás Program Részvétel és Képviselő projekt reprezentatív személyes kérdőíves vizsgálata az Ipsos és Medián bevonásával (1500 fő, 2010. március-április).

^{xv} A választási részvétel és a korcsoport közötti másodfokú összefüggést az $y=1,87261+0,01392x-3,7479\cdot 10^{-4}$ egyenlet írja le, ahol y a választási részvétel, x a korcsoport. Az $y'=0=0,01392-0,00074958x$ egyenletből a maximumhely $x=18,57$. Tehát az általunk vizsgált legmagasabb 70-74 év közötti (12-es skálán 12-es metrikus változóval jellemezhető) korcsoportban vesznek részt legnagyobb arányban a választáson.

^{xvi} A választási részvétel és a lakóhely közötti másodfokú összefüggés az $y=2,1422-0,189x+0,03655x^2$ egyenlettel jellemezhető, ahol y a választási részvételt, x a lakóhely típusát (város+) jelzi. Az egyenletet deriválva megkapjuk azt a településtípust, ahol a legalacsonyabb a részvételi hajlandóság. $y'=0=-0,189+0,0733x$

=> $x=2,6$, ami a 2. és 3. kategória (egyéb város és megyeszékhelyek/megyei jogú városok) közötti érték, tehát közelítőleg a közepes méretű (20-100 ezer népességű) városokban a legalacsonyabb a választási részvétel.